

BİREY VE TOPLUMUN ISLAHI AÇISINDAN KUR'AN KISSALARI

Doç.Dr. Ahmet ÇELİK*

ÖZET

Kur'ân'ın belirttiğine göre dünya bir sına ve deneme yurdudur. Şâyet böyle olmasaydı, dünyada hastalıklar ve kederler olmazdı. Bu itibarla dünyaya gelen her insanın bir takım sıkıntılarla karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır.

Kur'ân kıssalarını incelediğimizde insanların başına gelen dert ve felaketlerin genelde yaptıkları ve sergiledikleri kötü eylemlerin veya Allah'ın elçileri olan peygamberleri yalanlamalarının bir neticesi olduğunu anlamamız mümkündür.

Bu makale, Kur'ân kıssalarını bu yönden ele almakta; Kur'ân'da bireylerin ve toplumların ıslahına yönelik ilke ve prensiplerin neler olduğunu, felaketlerden korunmak için ne gibi tedbirler alınması gerektiğini tesbite çalışmaktadır.

Anahtar Kavramlar : Kur'ân, Tefsir, Kısas, birey, toplum, ıslah, helak.

ABSTRACT

The Qoran narrations on the correction of the Individual and the society.

This world is an area of ordeal and trial of the human-beings by various troubles and grievances. If it were not so people would not suffer from any trouble or disease during his lifetime. Therefore, anyone born into this world would inevitably have troubles or be doomed to face with many grievances.

When anyone to study the religious stories told in Qoran he will see the troubles and diseases suffered by human-beings are the consequences of either their own deeds or their refusal or disregard of the teachings of the messengers of Allah.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

This article aims at studying the stories in Qoran from this point of view and to present the rules and principles introduced by Qoran for the self-reformation and improvement of both individuals and societies and accordingly the precautions to be taken by them so as to protect themselves from such troubles and mental or physical diseases.

Key Words: Qur'an, interpretation, narrations, reformation, destruction, Individual, society

Giriş

Kur'ân bir hidâyet rehberi olarak bütün insanlığa gönderilmiştir. Onun rehberliği, aynı zamanda İslâm toplumunun ahlakî, bireysel, sosyal, terbiyevî ve iktisâdî yönlerini düzenlemeyi de kapsamaktadır. Kur'ân, birey ve toplum ile ilgili terbiye metotlarını sunarken çeşitli argümanlar kullanmaktadır. Bazen güzel bir örnek, bazen bir kıssa, bazen bir öğüt; zaman zaman da terğîb (özendirme) ve terhîb (korkutma, sakındırma) metotlarına başvurur.

Kur'ân-ı Kerim, özellikle müslümanlar için çok değerli tevcihler, emirler, yasaklar, ibret ve öğütler sunmasına rağmen, belki de müslümanlar tarafından tam olarak anlaşılmamış olmasının bir neticesi olarak, onların bu konularda maalesef başka kaynaklara yöneldikleri gözlenmektedir. Bize göre, Kur'ân'ın tam olarak istifade edilemeyen yönlerinden birisi de onun kıssalar vasıtasıyla bireye ve topluma sunmak istediği mesajlar, ibret ve öğütlerdir. Ancak konuyu incelerken şunu belirtmeliyiz ki biz bu konuda kesin bir sonuca gitme iddiasında değiliz. Bizim burada yapmaya çalıştığımız; Kur'ân kıssaları bağlamında konuyu tahlil edip, bir çözüm önerisi sunmaya çalışmaktır.

Kur'ân kıssalarını anlamaya çalışmak, tarihi anlamaya yönelik bir çaba ve gayrettir. Çünkü bu çabada, özellikle kavimlerin durumlarını ve gerçekleşen olayların geliş düzenini, nedenlerini düşünme, inceleme ve araştırma hedefi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile tarihe yönelik bir çalışmadır.¹ Ancak Kur'ân bir tarih kitabı değildir. Bu bakımdan tarihi, tarih için anlatmamıştır. Kur'ân'ın tarihten bahsetmesindeki asıl hedef, dinî gayeyi gerçekleştirmektir. Bu bakımdan kıssalarda tarihi olayın esaslarını

¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Z. Kadri Ugan, MEB, İst. 1990, c.1, s.5.

oluşturan kahramanlara, zaman ve mekan gibi unsurlara çoğu zaman yer verilmemektedir.²

Kur'ân'ın, kıssaları sunarken kullandığı metot çeşitlilik arz etmektedir. Metottaki çeşitliliğin nedeni, insanların kabiliyeti ve kavrama güçlerinin birbirinden farklı olmasıdır. Kur'ân birbirinden farklı yöntemler kullanarak her kabiliyet ve kapasitedeki insana hitap etme imkanı bulmaktadır. Zira Kur'ân, bütün insanlara hitap etmekte ve herkes kabiliyetine göre ondan bir takım anlamlar çıkarmaya çalışmaktadır. Bu sebeple Kur'ân'ı okuyan bir lider, bir hükümdar, kendi sorumluluğu çerçevesinde ondan bazı dersler çıkardığı gibi, bir çoban da kendi seviyesine göre bazı öğüt ve nasihatları yine Kur'ân'ın pasajları içerisinde bulabilir. Bu nedenledir ki Kur'ân, farklı üsluplar kullanma ihtiyacı duymaktadır.³

1. Kur'ân'da Kıssaların Yer Alması ve Tekrarlanması

Kur'ân, Hz. Peygamber'e ve bütün insanlara hitap ederken bir çok tarihi olay nakletmekte ve bunlara "kasas"⁴ adını vermektedir (12/3). Kıssaların, Kur'ân'ın üçte ikisini kapsadığı bir çok tefsir alimi tarafından kabul edilmiştir.⁵ Bu çok büyük bir orandır. Yaklaşık beşyüz kadar ahkam âyetine, yediyüz kadar ilimle ilgili âyetlere yer veren Kur'ân'ın, kıssalara bu kadar yer vermesi elbette bir çok hikmete mebni olmalıdır. On dört asır önce insanları iyiyeye ve doğruya yönlendirmek için Kur'ân'ın kıssalara bu denli yer vermesi ve onlardan ibret alınmasını istemesinin birey ve toplumlara sağladığı yarar, günümüzde de pedagoglar tarafından kabul görmüş, insanların eğitilmesinde kıssaların faydası açıklanmaya çalışılmıştır.⁶

Kur'ân, kıssaları sunarken onun hedefi sadece ilgili âyetlerde yer alan kahramanları insanlara hatırlatmak veya sadece tarihi bilgi vermek değildir. Onun bunları anlatması adeta suyun ölü toprağa hayat vermesi gibi, tarihi olaylara yeni bir canlılık kazandırarak muhataplarının ders ve ibret almasını istemektedir. Ayrıca o,

² Şengül, İdris, "Kur'ân Mesajını Ulaştırma Kıssaların Önemi", *1. Kur'ân Sempozyumu*, 1-3 Nisan, Ankara, 1994, Bilgi Vakfı Yayınları, s. 136.

³ el-Vekîl, Muhammed es-Seyyid, *Nazarat fi Ahsani'l-Kasas*, Dimaşk, 1994, Dâru'l-Kalem, I, 388.

⁴ Kasas kelimesinin lügat ve istilah anlamları için bkz. İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, tsz. Dâr Sadır, VII, 73 vd. Ayrıca bkz. Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994, s. 44.

⁵ Kılıç, Sadık, *Mitoloji Kitab-ı Mukades ve Kur'ân-ı Kerim*, İzmir, 1993, s. 178; Şengül, a.g.e., s. 26, 27; Eroğlu, Ali, *Kur'ân Tarihi ve Kur'ân İlimleri Üzerine*, Erzurum, 2002, Ekev yay., s. 234, 235.

⁶ Bu konuda bkz., Bilgin, Beyza, "Ahlak Terbiyesinde Dini Hikâyeler", *Din Eğitimi Araştırmaları*, sayı, 1, İst. 1994, s. 51-74; Yılmaz, Macid, *İslâm Ahlak Eğitimi Kur'ân Kıssaları*, Sivas, 2001, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 30-48.

kıssaları anlatırken esasında insan beynine en güzel şekilde olayları nakşetmeye çalışmaktadır.⁷ Zira insanın tabiatına etkide, hikaye ve kıssaların ve hatta darb-ı mesellerin büyük bir yeri vardır. Zira bir vaiz, bir öğretmen, bir hatip işlediği konuyu ne kadar güzel anlattırsa anlatsın, içersinde örnekler bulunmadığı takdirde verdiği bilgiler insanın benliğinde yer etmez.⁸

Kıssalardaki mesajlar, kişilere ve kitlelere ulaştırılırken çeşitli yöntemler kullanılır. Bir taraftan kıssa anlatılıp, okuyucunun ondan bir çıkarmada bulunması beklenirken, diğer taraftan da zıt ifadelerle okuyucuya yön verilir. Mesela Hz. Yusuf ile Züleyha'nın başından geçen veya Hz. Yusuf'un kardeşleri arasında cereyan eden olayları anlatan âyetler incelendiğinde bunlardan okuyucunun birtakım ibretler çıkarması mümkündür: İnsan denen varlığın zayıf olduğu, ayrıca çok kıskanç bir ruh yapısının bulunduğu anlatılmak istenmektedir.⁹

Kur'ân bütün bunları anlatırken asıl hedefi dinî gayeyi ön planda tutmaktır. Çünkü kıssalar, insanları Allah'a davet etmede etkin rol oynamaktadır. Kıssalar çekici bir üsluba sahiptir. Onlarda işlenen konular kalplerde makes bulur. Hatta kişi, Kur'ân'ın her hangi bir kıssasını anlayarak okuduğunda adeta onu yaşıyormuş gibi bir hal alır ve neticede kendisine bir güven gelir, onu kabullenir ve artık o olay, toplumun bir parçası olan kişi ile adeta özdeşleşir.¹⁰

Kur'ân'da kıssaların tekrarlanmasının bir diğer amacı da vahyin ve risaletin Allah tarafından olduğunu insanlara bildirmektir. Çünkü daha önce geçmiş peygamberlerin isimlerini ve başlarına gelen olayları Hz. Peygamber hiç bir kitap karıştırmadan ve hiç kimseden öğrenmeden anlatmaktadır ki bütün bunlar, onun peygamberliğine delalet eden büyük bir mucize olmuş olur.¹¹ Zira, Kur'ân "İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin..."(11/49) buyurmaktadır. Görüldüğü gibi Kur'ân, Nuh (a.s.) kıssasını gayb haberler olarak nitelemekte ve bunları ne Peygamber'in ve ne de o dönemdeki insanların bilmediklerini belirtmektedir. Nitekim müfessirler de o dönmedeki bazı insanların sadece Nuh tufanını öncekilerden duyduklarını, ancak

⁷ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1991, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 171, 172.

⁸ et-Tuhamî, Nakre, *Te'sîru'l-Kasasî'l-Kur'ânî, el-Mecelletu'l-Arabiye*, sayı, 7, 1979, Suudî Arabistan, s.10.

⁹ Fersahoğlu, Yaşar, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikâye", *Ekev yay.*, sayı, 16, Erzurum, s.128.

¹⁰ bkz. Kutub Seyyid *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, Kahire, tsz. s. 120.

¹¹ er-Râzî, Fahrudin, *Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut, 1990, XVIII, 57.

konunun detayını bilmediklerini belirtmektedirler.¹² Diğer taraftan Kur'ân'ın "...*Sen ve kavmin bu haberleri bilmiyorlardı*" (11/49) şeklindeki beyanına o dönemde yaşayan Ehl-i Kitab veya müşriklerden itiraz nakledilmemesi bunu göstermektedir.

Öte yandan Kitap ehli veya müşrikler, şâyet bu kıssalarda geçen olayları ve öncekilerin felaket sebeplerinin peygamberlere isyan olduğuna inansalardı, herhalde Hz. Peygamber'i yalanlamazlardı. "...*Bütün bunlar (kendilerine gönderilen) peygamberleri yalanladılar, böylece kendilerini uyardığım şey gerçekleşti*" (50/12,13,14) Kur'ân'da yer alan kıssalardan bazılarının veya bir kıssanın bir bölümünün Kitab-ı Mukaddeste yer aldığı söylenebilir. Çünkü Tevrat ve İncil'de Kur'ân'ın verileriyle örtüşen, tahrife uğramamış bilgiler bulunmaktadır.¹³ Ayrıca Kur'ân, Kitab-ı Mukaddes'in bütünüyle tahrif edildiğini söylememiştir. (5/41)

Kur'ân, üzerinde durduğu tarihi olayları sadece bir rivâyet gibi anlatmayı ve böylelikle de insanları bilgilendirmeyi hedeflemez. Onun temel gayesi; insanın değişmeyen fitrat özelliklerini, varlık alemine, toplumlara hükmeden ve aleme istikrar veren sabit sünnetleri açıklamaktır. Kur'ân bunları açıklarken bazen cereyan eden olayların yerini ve zamanını, hatta şahıslarını bile zikreder. Bazen de tafsilat vermeden ibret alınacak noktalara kısaca işaret eder. Ancak burada önemli olan "Dini, peygamberleri yalanlayanların ve zalimlerin başına gelen olayların bugün de yarın da yine onların başına gelecek olmasının" işlenmesidir.¹⁴ Nitekim Kur'ân, toplumların başına gelen bir kısım olayları anlatırken şu ifadelere yer verir: "*Ey Kavmim! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nuh kavminin, veya Hûd kavminin başına gelenin benzeri gibi bir felaketi sakın sizin de başınıza getirmesin. Ve (unutmayın ki) Lût kavmi sizden uzak değildir. Rabbinizden bağışlanma dileyin sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir.*" (11/89,90)

Kur'ân'ın tarihi olayların zamanını ve çoğu kere de mekanını belirtmemesi toplumun ihtiyacıyla ilgili olan bir konudur. Toplumun ihtiyaç duyduğu şey böyle bir bilgiye ulaşmak olmadığı için Kur'ân bu konuda nokta belirlemeler yapmamış,

¹² bkz. et-Taberî, İbn Cerir Muhammed, *Camîu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, Beyrut, 1988, XII, 56. el-Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'âni'l-Kerim*, b.y.y., tsz. IX, 49

¹³ Şengül, İdris, "Kıssa" mad. *D.İ.A.*, Ankara, 2002, XXV, 500; bu konuda geniş bilgi için bkz. Demir, Şehmus, *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan yay. İst. 2003, s. 79-80.

¹⁴ Seyyid Kutub, *î Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Beyrut, 1982, I, 479.

toplumun sorunlarının tesbiti ve çözümünde geçmişin hâle yönelik olarak yapabileceği katkıyı ön plana çıkartmıştır.¹⁵

Görülüyor ki, Kur'ân kıssalarında anlatılmaya çalışılan olayların müslümanlar için ibretimiz olmasının yanında, dünyanın gidişatına ne gibi olumlu katkılar sağlayacağını düşünülmesi ve araştırılması da son derece önemlidir. Çünkü Kur'ân o dönemde bu kıssaları Mekke'li müşriklere anlatmaya çalışırken, bir yerde dünyanın kötü gidişatına son vermeyi hedeflemiş ve bunu genelde başarmıştır.

Kur'ân'da kıssaların tekrar edilmesinde belağat açısından da bazı yararlar vardır. Çünkü kıssa tekrar edilince yeni bazı ilaveler yapılmaktadır. Mesela Hz. Musa (s.a.v.)'in asasından bahseden Taha (20/20) âyetinde "Hayye" ifadesi kullanılmış, aynı konuda gelen diğer iki âyette ise "Su'bân" (7/107; 32/26) kelimesi yer almıştır. Bu da gösteriyor ki her "hayye" "su'bân" değildir. Ayrıca böyle bir üslub, belağat ilminde güzel karşılanmaktadır.¹⁶ Nitekim ez-Zamahşerî (öl.415/1025) "Su'bân, hayye ve cân" (27/10; 28/31) kelimeleri arasındaki farka dikkat çekerek şöyle demektedir. "Eğer nasıl olurda "hayye", "cân" ve "su'bân" kelimeleri farklı lafızlarda zikredilmiş dersen şöyle cevap veririm. "Hayya" kelimesi tür adıdır. Eril, dişil, küçük büyük (hepsi) için kullanılabilir. "Su'bân ve "cân" kelimeleri arasında ise fark vardır. Çünkü su'bân yılanların büyüğü, "cân" ise çeviğidir..."¹⁷

Bu da gösteriyor ki, kıssanın bir bölümü tekrar edilmişse, o kıssa ile muhakkak yeni bir şey getirilmiştir. Bu kıssa, ya diğer kıssalar hakkında kısaca bir bilgi vermektedir; veya bazı ilavelerde bulunmaktadır. Bu itibarla Kur'ân'da aynı kıssaların zaman zaman tekrar edilmesindeki hikmeti görmezlikten gelerek, bunların yersiz olduğunu söylemek, iyi niyetten yoksun acele yapılmış bir değerlendirmedir.¹⁸

Mekkî dönemde, özellikle o zor ve sıkıntılı günlerde, kıssaların bu şekilde tekrar edilmesindeki gaye; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kalbinin İslâm davetine olan bağlılığını artırmak; müminlerin kalplerini pekiştirmek, güven tazelemelerini sağlamak, ayrıca tasa ve endişelerini ortadan kaldırmak; müminleri hakta, doğrudan sabit kılmak, sonsuz sabrı elde etmeleri, muhaliflerine ve düşmanlarına galip

¹⁵ Pazarabaşı, Erdoğan, "Kur'ân'daki Tarihi Anlatımlarda Maddi Varlık ve Etkinlik İlişkisi", *Ekev Akademi Dergisi*, 2002, Ankara, sayı, 13, s.109.

¹⁶ ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988, III, 29 vd.

¹⁷ ez-Zamahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvîl fi Vücûhi't-Te'vil*, Beyrut, 1995, III, 56, 57.

¹⁸ Kıssalara ilgili diğer bazı iddialar ve cevapları için bkz. Şimşek, a.g.e. s. 367-373; krş. Eroğlu, a.g.e., s. 223, 224.

gelmelerini sağlamak şeklinde yorumlanabilir.¹⁹ Diğer bir ifade ile kıssalar müslümanlara güven vermek için Kur'ân'ın başvurduğu psikolojik faktörlerdendir: (Ey Muhammed) *Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda, sana hak, müminlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir.*" (11/120). Bu da Allah'a ve ahiret gününe inancı sağlamlaştırmakta, İslam'ın prensiplerini çığneyenlerden Allah'ın nasıl intikam aldığını ve neticede çektikleri zorlukları anlatmaktadır.²⁰

2. Kıssalar ve Değişim

Kur'ân'da genelde tebdil, tahvil, tağyir, tağayyür şeklinde kullanılan değişim, değiştirme veya değişme kavramı; bir halden başka bir hale geçiş ya da önceki durum veya davranıştan uzaklaşma²¹ şeklinde tanımlanmıştır. Ancak Kur'ân'ın kasdettiği ve özellikle üzerinde ısrarla durduğu değişim, kötünden iyiye doğru olan bir değişim sürecidir. Zira Kur'ân'ın ifadesine göre, Allah (c.c.), kötülükte ısrar edeni ve iyiye doğru yol almayan toplumları olduğu gibi bırakacaktır. Kur'ân'ın üzerinde durduğu umumî değişim yasası genelde şu âyete dayandırılır: "...Şüphesiz ki bir kavim, kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez..." (13/11) Görüldüğü gibi bu âyet bir toplum yasası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yasanın gereği ve müslümanların bu gereğe uymaları, değişme sürecinin temelini oluşturmaktadır.²² Zira yukarıdaki ayette, tarihi yasa, şartlı bir önerme şeklinde sunulmuştur. Yani sosyal veya tarihi iki hadiseyi birbirine bağlayan bağlar var. Burada birinci hadisenin ne zaman meydana geleceği, ne zaman meydana gelmeyeceği üzerinde durulmaz. Yalnız ikinci hadise üzerinde durulur ve birinci hadisenin gerçekleştiği her yerde, ikinci hadisenin de gerçekleşeceğinden söz edilir.²³ Ancak Kur'ân ve değişim konusunun, Kur'ân'ın vurgulamaya çalıştığı değişim de başta olmak üzere, Kur'ân ve değişim ilişkisini, bu ilişkinin niteliğini, bu niteliğe ait amaç, alan, yöntem ve değer konularını, Kur'ân'ın günümüze yansıyan mesajlarını da ihtiva ettiği görülmektedir.²⁴ Allah'ın, tarihi süreci yönlendiren sünnetlerine göre,

¹⁹ ez-Zerkeşî, a.g.e. III, 30 vd. er-Râzî, a.g.e., XVIII, 79.

²⁰ ez-Zuheylî, Vehbe, *el-Kıssa el-Kur'âniyye*, Dâru'l-Hayr, Dimaşk, 1992, s. 5.

²¹ Ulas, Sarp erk, *Felsefe Sözlüğü*, "Değişim" mad. Bilim ve Sanat yay. 2002, Ankara, s. 339.

²² Cevdet, Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, (çev. İlhan Kutluer), b.y.y. 1998, s. 13, 54.

²³ Muhammed Bağır es-Sadr, *Kur'ân Okulu*, Fecr Yay., Ankara, 1995, s. 104, 108.

²⁴ Kırca, Celal, *Kur'ân ve Değişim: Analitik Bir Değerlendirme*, *Bilimname*, sayı, I, 2003/1, Kayseri, s.7.

her türlü değişim, insanların iradesi, tutumu, özelliği ve hareketine göre meydana gelmektedir.²⁵ Bu da gösteriyor ki, burada insanın müsbet bir konumu vardır. İnsanın ihtiyarını, kararlılığını ve özgürlüğünü ifade etmektedir. Buna göre insanın seçebilme kabiliyetinin tarih sahnesinde kendisine özgü bir yeri vardır. Tarihe yön veren temel faktör, insanın iradesidir ve bu irade fonksiyonunu yitirmiş olarak kabul edilemez. Bu olgu insanın tarih sahnesinde yüklendiği sorumluluğun derecesini kat kat artırmıştır.²⁶

Kur'ân'ın kıssalar vasıtasıyla arzuladığı değişim anlayışı, tüm insanlığı kapsamına alan evrensel bir yasanın ifadesidir. Bu da daha çok bireysel değil, evrensel bir değişim şeklinde tezahür etmektedir. Fakat nefiste (içsel) olanı değiştirme gücünü elde edenler, toplumda olanı da değiştirmeye güç yetirebilirler. İnsan kendi nefisinde olan yanlışların ne olduğunu bilirse o zaman onları değiştirmeye güç yetirebilir. Toplumlar da böyledir. Toplumlarda cereyan eden yanlışlıklar önce tesbit edilmeli, daha sonra bunların değişmesine çaba harcanmalıdır. Şüphesiz bu yanlışlıkları belirlemede dini öğretiler esas olarak alınmalı ve yanlışlar buna göre belirlenmelidir. Bu konuda gerçek bir tesbit yapılmalı ve ondan sonra işe başlanmalıdır. Bunun dışındaki çabalar boşa gider. Zira günümüzde manevi hastalıklardan şikâyette bulunan toplumlar, hep iyiye doğru bir değişimden bahseder dururlar; fakat gerçek bir değişimi hiçbir zaman yakalayamazlar. Çünkü onlar, değişim beklentisinden önce nefislerinde yapmaları gereken değişiklikleri gerçekleştirme yoluna gitmezler. Yani değişimin hep başkaları tarafından gerçekleştirilmesini isterler. Böylelikle de istenilen değişim hiçbir zaman gerçekleşmez. Zira insanlar, benliklerinde taşıdıklarından genelde hoşnutlar ve hiçbir zaman değiştirilmesini istedikleri şeylerin, taşıdıkları bu olgularla ayakta kalma hakkını elde ettiğinin de farkında değillerdir. İşin ilginç tarafı, insanlar, olguların kendilerine yaptığı baskıları bilirler de, gönüllerinde taşıdıkları şeylerin, bunların devam sürecine ne kadar katkıda bulduklarını bir türlü kavrayamazlar.²⁷

Kıssalar, gerçek bir hadise hakkındaki bir bilgilendirmenin kemal ve olgunluğun zirvesine çıktığı, böylece beşeriyet için yararlı olan bir hakikatın tecelli

²⁵ Çelik, Celaeddin, *Kur'ân'da Toplumsal Değişim*, İnsan yay., İst. 1996, s. 91.

²⁶ Muhammed Bağır, *a.g.e.* s. 83.

²⁷ Cevdet Said, *a.g.e.*, s. 13.

edip, Allah'ın yasalarından birinin ortaya konulduğu tarihi bir panoramadır. Bundan ötürü kıssalarda hayale yer olmadığı gibi, mübalağaya da yer yoktur.²⁸

Diğer taraftan kıssalar, Allahla (c.c) kulları arasında bir iletişim vesilesidir.²⁹ Çünkü iletişim "Bireyler arasında tek ya da iki yönlü olarak oluşan, düşünce, duygu ve haber alış-veriştir."³⁰ İletişimin diğer bir tanımı da; "Davranışlarda değişiklik meydana getirmeyi amaçlayan bilgi alış-verişi"³¹dir. Kıssalara bu açıdan baktığımızda, Allah (c.c), önceki toplumların başına gelen olayları kullarına haber vererek adeta onlarla iletişim kurmakta ve onları etkilemektedir.

Kur'ân, kıssalar vasıtasıyla insanlığın geçmiş tecrübelerinin özetlerini sunmaktır. Böylelikle de insanlığın özünden gelen gaflet ve unutkanlık perdesini kaldırmak, dünya ve ahiret mutluluğunu yakalamada kendisine engel olabilecek şer kuvvetleri insanoğluna göstermek ve bunlardan onu sakındırmak, felaketlere uğrayan kavimleri doğru yola sevkeden peygamberlerin hidâyet üzere olduklarını insanlara anlatmak istemektedir.³² Ayrıca peygamberlerin kavimleriyle olan münakaşalarının üslubuna, soru ve cevaplarına da ışık tutmakta ve müslümanların İslâmı tebliğ ederken nasıl bir metot uygulamalarının gerekli olduğuna da işaret etmektedir. (bkz. 20/44)³³

Diğer taraftan kıssaların tarihi, sağlıklı yani insanların huzur bulabileceği yeni bir boyuta taşıma istemi dikkat çekicidir. Temel fikir eksenlerinden olmak üzere hiç bir şeyi kör kuvvetlere bırakmayan, hareketler ve kıvılcıklar gerisinde derin fikir, zeka, istek, düşünce, itikâd gibi pek çok faktörler gören; böylece de tarihe son derece şeffaf bir yaklaşım sunan Kur'ân; tarihi, kadavraların ya da ölü ve kemikleşmiş, hayat damarları tıkanmış ideolojilerin acımasız bir arenası olma sürecinden kurtarmak amacına yönelir.³⁴

Geleceği daha net görebilmek için insanî varoluşumuzu belirleyen olaylardan kronolojik olarak haberdar olmak gerekir. Kur'ân kıssaları bize bu fırsatı vermektedir.

²⁸ Kılıç, Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar, 1. Kur'ân Sempozyumu, Bilgi Vakfı, 1-3 Nisan 1994, Ankara, s. 89.

²⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Sönmezsoy, Selehattin, "İletişim Açısından Kur'ân Kıssaları", *Kur'ân Kıssalarının Anlam ve Değeri*, (IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu) 17-18 Ocak 98, Fecr yay. Ankara, 1998, s. 97- 112.

³⁰ Önder, N.Kemal, *Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler*, İst. 1992, s.30.

³¹ Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara, 1988, s. 35.

³² Siddikî, Abdulahamid Halil, *Tarihin Yorumu*, (çev. M. Beşir Ersoy), Düşünce yay., İst. 1978, s. 54; Şengül, a.g.e., 278.

³³ Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dili Kur'ân Dili*, İst. tsz. III, 2212

³⁴ Kılıç, a.g.m. s. 91.

Ama burada önemli olan bu bilgilerin felsefi anlamına vakıf olmaya çalışmaktır. Bu sayede geçmiş hakkındaki bilgilerimizin eleştirel yoldan çözümlenmesini yapmamız mümkün olacaktır.³⁵

Bu kıssaların dikkat çeken özelliklerinden biri belki de en önemlisi her topluma, helak edilmelerinden önce, bir peygamberin, bir Allah elçisinin gönderilmiş olduğuna işaret edilmesidir. Diğer bir ifade ile özellikle manevi açıdan çürümeye yüz tutmuş toplumlara kendilerini düzeltmeleri için, fırsat verilmiş ve uyarılarda bulunulmuştur: “Biz, bir peygamber göndermedikçe kimseye azap etmeyiz” (17/15) ayeti de bunu vurgulamaktadır. Çünkü insanlar peygamberler vasıtasıyla imtihanın mahiyetini, sınırlarını ve varlığını öğrenirler. Ayrıca Kur’ân-ı Kerim’in bahsettiği içtimai hadiselerin çoğu, milletlerin, peygamberlerin tebliğleri karşısında takındıkları tavır ve davranışlarıyla ilgilidir.³⁶ Ancak ilâhi uyarıları dikkate almayıp zulme ve isyana devam eden toplumlar için artık yapılacak bir şey kalmamış ve neticede, yok olmak ve yüzüdüden silinmek onlar için mukadder olmuştur.

3. İnsanoğlunun Dünyadaki Konumu

Gerçek anlamda ibret gözüyle bakıldığında dünyanın sıkıntı ve kederlerle dolu olduğu görülecektir. Çünkü buradaki tat ve lezzetler hep kederlerle beraberdir. Tıpkı acı çeken insanın yediklerinden aldığı tat gibidir. Dünyada insanı mutsuz kılan nice elemeler ve sıkıntılar vardır. İnsanın zayıf yaratıldığı gerçeği de buna eklenirse adeta dünya çekilmez bir yer halini alır. Zira insan çok yemek yediğinde hastalanır, aç kaldığında ıstırap duyar; takattan kesilir, sonunda dayanamaz ölür. Sevgiler, ayrılıklar, ölümler, yıkımlar, felaketler hep insanı üzen şeylerdir. Diğer bir ifade ile dünyada insanı mutlu edecek beklentiler bir serap mesabesinde. Buranın binaları ne kadar yüksek ve güzel olsa da sonu haraptır. Bu itibarla insanın arzu ve isteklerinin peşine koşuşu da aslında onun için bir yok oluşturdur.³⁷ Çünkü o hep mezara doğru koşmaktadır.

Bunlardan anlaşılıyor ki dünya bir sınama ve deneme yurdudur. Şâyet böyle olmasaydı, dünyada hastalıklar ve kederler olmazdı. İslam tarihi incelendiğinde

³⁵ Özlem, Doğan, *Tarih Felsefesi*, İst. 1992, s. 11; krş, Uyanık, Mevlüt, "Tarihsel Bir Olguyu Anlama", *Kur’ân ve Dil Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, 17-18 Mayıs 2001, Erzurum, s. 478.

³⁶ Cebeci, Lufullah, "Kur’ân Sosyolojisi Üzerine Bir Deneme", *İslami Araştırmalar*, sayı 3, Ocak, 1987, s. 17.

³⁷ el-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *es-Sebat inde'l-Memat*, (tahkik, Abdullah el-Ensârî), 1986, Beyrut, s. 25, 26.

insanların en değerlileri ve önderleri olan peygamberlerin de sıkıntı ve felaketlerle karşı karşıya kaldıklarını görmekteyiz. Nitekim Adem (a.s) dünyadan ayrılıncaya kadar sıkıntı ve kederlerle uğraştı. Nuh (a.s) dokuzyüz elli yıl (29/14) kavmini İslam'a çağırdı fakat kavminden çok az insan iman etti. (11/36)

İbrahim (a.s.)'in, toplumu tevhid inancına kanalize etmeye çalıştığı bir süreçte ateşe atılmaya maruz kalması, daha sonra oğlunu kurban etmekle emrolunması, bir imtihan ve sıkıntıdır. Keza Yakup (a.s)'un ağlamaktan gözlerini kaybetmesi, Musa (a.s)'ın Fıravun ve kavmiyle giriştiği mücadelede çektiği sıkıntılar, İsa (a.s)'ın fakirlik içerisinde zor bir hayat sürdürmesi, Hz. Muhammed (a.s)'in yine fakirliğe sabredip yurdundan çıkarılması ve sevdiklerinden ayrılması dünyadaki sıkıntı yumaklarının bir tezahürüdür.³⁸

İnsanoğlu, ülkeleri yıkan, malı, canı yok eden kasırga, deprem, su taşkınları ve benzeri doğal afetler karşısında çaresiz kalıyor ve kendi kentine çeşitli sorular soruyor, bunlara cevap bulamayınca da karamsarlığa ümitsizliğe ve hatta intihara kadar gidebiliyor.³⁹

Kur'ân bir çok soruya cevap verdiği gibi bunlara da cevap veriyor ve diyor ki "şirk, zulüm ve isyan içerisinde olup Allah'ın haram kıldığı günahlarda ısrar eden toplumlar er geç müstahak oldukları cezaya çarptırılacaklardır;"⁴⁰ "*Bunlar, o memleketlerin haberlerinden bazılarıdır. Onları sana anlatıyoruz. Onlardan ayakta duranlar da var, yıkılıp gidenler de. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendilerine zulmettiler...*" (11/100,101)

Anlaşıldığı üzere Allah (c.c) bu âyette, önceki peygamberlere isyan eden toplumların helak olduğunu, köklerinden yok olduklarını, bunun sebebinin de zulüm olduğunu beyan etmektedir.⁴¹ "*Rabb'in yakalayışı, ahalisi zulmeder halde bulunan bölgeleri yakaladığı zaman, işte böyle olur*" (11/102)

Görüldüğü gibi kıssalarda insanlara sunulan olaylar ve zalimlerin düşer olduğu akibet, aslında bir tarih felsefesidir. Çünkü kıssaları anlatan âyetlerin sonunda

³⁸ İbn Kayyim, el-Cevziyye, *Muhtasarü's-Savaiki'l-Mursele ala'l-Cehmiye ve'l-Mua'ttile*, b.y.y. tsz. s. 27.

³⁹ Tabbare, Afif Abdulfettah, *Me'al Enbiyâ fi'l-Kur'ân'i'l-Kerim*, Beyrut, 1989, s. 252.

⁴⁰ Örnek olarak bkz. Kasas, 39, 40; Mü'min, 40/83, 84. (Kalem, 68/17).

⁴¹ er-Râzî, a.g.e., XVIII, 57.

yer alan “*düşünesiniz, akledesiniz, ibret alasınız*”⁴² şeklindeki ifadelerle insanoğlu uyarılarak bu olayların anlatılmasındaki esas gaye açıklanmaktadır.

Kur’ân kıssalarında cereyan eden bazı olaylar günümüze aktarılmaya çalışıldığında veya bunlardan en azından bazı dersler çıkarılmak istendiğinde yanlış değerlendirmelere ve yanlış yorumlara gidildiğini de müşahede etmekteyiz. Ancak bizim, Kur’ân’da yer alan diğer ümmetlerin başlarına gelen felaketlerden ders çıkarmamız mümkündür. Zira tarihçinin üzerinde çalışmış olduğu geçmiş, ölü bir geçmiş değildir; belli bir anlamda bugün hala yaşayan bir geçmiştir. Fakat tarihçi, geçmiş bir eylemi incelerken onun ardında yatan düşünceyi anlamadıkça o geçmiş ölüdür. Yani tarihçi için anlamsızdır.⁴³ Ve tarihçi elde ettiği sonucu kendi yaşadığı topluma taşıyamıyorsa ve bununla o topluma ışık tutamıyorsa, istenilen netice elde edilememiş demektir. Bu düşünceyi biz Kur’ân bağlamında değerlendirirsek kıssalarda yer alan tarihi olguları görmezlikten gelmemiz mümkün değildir. Nitekim Kur’ân “*Onlar sizden uzak değildir*” (11/89) pasajıyla tarihsel sürecin bu diyalektik işleyişine dikkat çekmekte, bir bakıma bize malzeme ve kanıtlar sunan geçmişi de değerlendirmekle iki merkezli bir tarih anlayışı önermektedir. Yani hadiselerin gerek sosyal, siyasi veya maddi ve manevi sebeplerini, gerekse kültürel psikolojik nedenlerini tesbit etmek suretiyle, bunların geleceğe uzanabilecek yansımalarından yararlanmak, daha da önemlisi, şimdiki zamanın bizi şaşırtmaması için, geçmişi yeterince bilip düşünmek zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.⁴⁴ Halbuki insanların, Kur’ân kıssalarının tarih felsefesine bakarak kendilerine çeki düzen vermelerinin hiç kimseye zararı dokunmadığı gibi bir çok faydaları da söz konusudur. Mesela günümüzde, dinen önemsiz sayılabilecek olan bazı meseleler zaman zaman gündemi meşgul etmekte, toplumun gerçek sorunlarıyla ilgisi bulunmayan fetvalarla uğraşılmakta, önemli olanlar ise genelde gözardı edilmektedir. Bireyin ve toplumun ıslahı açısından Ad, Semûd, Salih, Lût, Nûh ve benzeri peygamberlerin kavimlerinin helak sebepleri üzerinde gereği gibi durulmamaktadır. Halbuki Kur’ân “*...İnkâr edenlere de bu akibetin benzerleri vardır*” (47/10), “*Bunlar zalimlerden uzak değildir*” (11/83) diyerek hem o dönemdeki müşrikleri uyarmakta ve hem de daha sonraki insanların bunlardan ders çıkarmasını öğütlemektedir.

⁴² Örnek olarak bkz. Al-i İmrân, 3/137, Kasas, 28/78, Mü’min, 40/21, 22.

⁴³ Edvard, Hallet Carr, Tarih Nedir? çev. Misket Gizem Gürtürk, İst. 1994, İletişim yay., 5. baskı, s. 32,33.

⁴⁴ Kılıç, a.g.e., 61.

Büyük müfessir Râzî bu gibi noktalara birkaç şekilde dikkat çeker:

a- Sadece aklî delillerden istifade etmek, ancak çok zeki ve kabiliyetli insanlar için söz konusudur. Bu ise çok nadir olan bir durumdur. Ama delilleri zikredip, sonra da onları, evvelkilerin kıssalarıyla tekid etmekle, bu kıssalar adeta aklî delilleri insan zihne sokmuş olurlar.

b- Allahu Taala (c.c.) bu kıssalarda, peygamberlerin öne sürdüğü çeşitli argümanlarla, kâfirlerin bunlara karşı ortaya attıkları delilleri karşılaştırmış ve bunları boşa çıkarmak için kafirlerin şüphelerinden bahsetmiş, ardından, peygamberlerin o şüphelere karşı vermiş oldukları cevapları zikretmiş, daha sonra da küfürlerinde ısrar edip büyüklendikleri için, onların, hem dünyada ve hem de ahirette lânete uğrayıp cezaya düşürüldüklerini belirtmiştir. Binaenaleyh, bu kıssaların ele alınması, şüphelere karşı verilen cevapların, münkirlerin kalplerine girmesine, onların kalplerindeki katılık ve sertliğin yok olmasına vesile olmaktadır.

c- Bu kıssalar dünyada ömür tüketmekte olan insanların zihnine şunu yerleştirmiştir: İster sıddık, ister zındık olsun, Hakk'a uyanın da uymayanın da akıbeti er geç bu dünyadan ayrılmak olacaktır. Ancak ne var ki mümin, dünyada güzel bir nam bırakarak ayrılır. Ahirette de bol mükafat elde eder. Kâfir ise, dünyadan, maruz kaldığı lanetle çıkar, ahirette de ilâhî cezaya uğrar. Bu itibarla kıssaların tekrarlanması, dinleyenlerin kalplerinin yumuşamasına, gönüllerinin Hakk'a yönelmesine, İslam'a olan düşmanlıklarının yok olmasına sebep olabileceği gibi ayrıca onları düşünceye, tefekküre sevk ederek içlerinde bir korku meydana getirebilir.⁴⁵

4. Ceza Türleri

Kur'an'ın ifadesine göre bir köşesinde yaşadığımız kainatı Allah yaratmış (50/38) ve bu everene bazı kural ve kaideler koymuştur. (55/7-9). Yine Kur'anî ifadeye göre Allah'ın izni olmadıkça kainatta hiç bir olay cereyan etmez. Hatta Kur'an bu konuda öyle ifadeler kullanır ki, bu ifadelere bakan insanlar, kainatta Allah'ın izni olmadan bir yaprağın dahi kıpırdamayacağını anlayabilirler. Bu âyetlerden birisi şöyledir: "*Gaybın anahtarları (mefâtih) Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez...*" (En'am,6/59)

⁴⁵ er-Râzî, a.g.e., XVIII, 57.

Âyette yer alan (mefâtih), ya mimin fethasıyla “meftah” ism-i mekân, açılacak yer veya “mim”in kesresiyle “miftâh” ya ism-i alet olup anahtar demektir.⁴⁶ Dilsel açıdan bu kavrama baktığımızda şu anlamları çıkarmamız mümkündür: Daha açılmamış, vücuda gelmemiş, bizim ilmimizin kavrayamadığı bir çok gayb hazineleri vardır ki bütün bunların kapıları ve anahtarları Allah’ın katında ve O’nun elindedir.⁴⁷

Anlaşıldığı üzere bu ve benzeri âyetler bize; evreni yaratanın Allah olduğunu ve hiç bir şeyin O’nun izni olmadan cereyan etmeyeceğini anlatmaktadır.⁴⁸ Bu konuda İmam Gazalî şöyle der: İnsanlar, cinler, melekler ve şeytanlar, bu dünyadaki tek bir atomu hareket ettirmek veya hareketsiz kılmak üzere bir araya gelmiş olsalar bile, Allah’ın irade ve ihtiyarı olmaksızın bunu yapmaktan aciz kalırlardı.⁴⁹

Kâinata her şey sebep sonuç ilişkisine bağlanmıştır. Mesela yağmurun yağması için çeşitli sebepler vardır.. Ancak yağmuru yağdıran, onun yeryüzünün neresine yağacağını tayin ettiren Allah (c.c.)’tır. Dolayısıyla felaketlerin oluşmasında maddi sebeplerin varlığı bir hakikattir. Çünkü bunlar dünyanın yaratılış ve nizamı ile ilgili olaylardır . Ancak bu doğal afeti vareden, meydana geleceği zamanı ve mekanı tayin eden Allah’tır. Fay ve benzeri şeyler ise depremin oluşmasına bir sebeptir. ⁵⁰ Fakat gerekli tedbirleri almayarak iyi bir alt yapı oluşturmayan bazı idarecilerin, bu gibi olayları sadece ilahi bir ikaz şeklinde göreyerek sorumluluktan kurtulma yoluna gittikleri de zaman zaman görülmektedir. İslam ülkelerinde sık sık baş vurulan bu yöntemle, idarecilerin sorumluluklarını başkalarına yüklemeye ve işi kadere bağlamaya çalıştıkları rahatlıkla anlaşılmaktadır. Halbuki Hz. peygamber “Deveni önce bağla daha sonra tevekkül et”⁵¹ diyerek sebeplere karşı duyarlı olmanın önemine vurgu yapmaktadır. Bir başka hadiste de “Allah (c.c.), yaptığı bir işi en iyi şekilde yerine getireni sever”⁵² diyerek bu konuda İslam’ın görüşünü net olarak ortaya koymuştur. Çünkü tabiat kanunlarının gereğini gözden uzak tutmamak esastır. Aksi takdirde kişinin başına gelen şeylerden kendini kınaması, suçu kadere yüklememesi gerekir. Dolayısıyla tabiat kanunlarından gaflet etmek, onları hiçe saymak, ya Müslümanlığı bilmemekten ya da acz ve miskinlikten kaynaklanır. Tabiat

⁴⁶ İbn Manzûr, a.g.e., II, 537.

⁴⁷ İbn Manzûr, a.g.e. II, 537; krş. Elmalılı, a.g.e. III, 1947.

⁴⁸ Şengül, a.g.e., s. 201.

⁴⁹ Gazalî, Ebu Hamid, *Kitabu'l-Erbain fi Usûliddin*, Beyrut, 1988, s. 8, 9.

⁵⁰ Özey, Ramazan, *Depremle Uyanmak*, Ekev yay. İst. 2000, s. 290, 291.

⁵¹ et-Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *es-Sünen*, Beyrut, tsz. Kıyâme, 60.

⁵² el-Bayhakî, Ebubekr Ahmed, *Şu'abu'l-İmân*, Beyrut, 1410, IV, 334,335.

kanunlarının Kur'an'daki adı "sünnetullahtır"⁵³ denebilir. (Allah'ın davranış şekli, muamele şekli). Buradan anlıyoruz ki tabiat kanunları Allah'ın emirlerini ifade etmektedir. Fakat tabiat, Allah'ın emirlerine karşı gelmez. Yine tabiat, tabiat kanunlarını da çiğneyemez. Onun için Kur'an, tabiata "Müslim" (teslim olan) demiştir. Çünkü tabiat kendini Allah'a teslim edip emirlerini yerine getirir. "*Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur*" (3/83).⁵⁴

5. Kur'an'da Cezaların Anlatılmasının Hikmeti

Kur'an, bir kısım âyetlerinde insanların başına gelen felaketlerin sebebini, onların yeryüzünde sergiledikleri kötü eylemlere bağlamaktadır. Yani insanlar Allah'ın emirlerine karşı gelerek günahlara dalar ve esas görevlerini unuturlarsa o zaman onları uyarmak için bir kısım bela ve felaketler gönderilebilir. Çünkü yine Kur'an'ın beyanına göre önceki milletlerden peygamberleri yalanlayanlar ve Allah'a isyan edenlerin sonları hep bu şekilde olmuştur. "*Size her ne musibet dokunursa kendi ellerinizle kazandığınız şeyler sebebiyledir. Allah pek çoğunu da affeder.*" (42/30) Âyette kullanılan "ba" harfi bir kısım müfessire göre "sebebiyledir." Bu âyette sözü edilenler, günahkar müminlerdir. Günahı olmayan müminlerin başlarına gelen musibetler için başka sebepler arama yoluna gidilmiştir. "Onların bu sıkıntılar karşısında sabretmeleri, böylelikle Allah katında değerlerinin artması ve neticede cennette daha büyük mertebelere ulaşmalarının sağlanmasıdır. Veya bizim bilemediğimiz başka sebepler de bulunabilir"⁵⁵

Bu itibarla bu gibi Kur'an kıssalarından elde edilebilecek en aktüel ve kalıcı netice üzerine yapılacak olan derinliğine bir takım belirleme ve tahliller; günümüzde sosyal, siyasal ve iktisadî koşullarda tarihi okuma ve tarihsel olaylar ve değişmezler karşısında bir durum değerlendirmesine gitme zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.⁵⁶

⁵³ Ahmet Naim, *Ahlak-ı İslamiye Esasları*, İst.1342 h. s. 3.

⁵⁴ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000, s. 44.

⁵⁵ el-Beydavî, Nasiruddin Ebu'l-Hayr, *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, İst. 1314 H. II, 241.

⁵⁶ Kılıç, Sadık, *Tarihsellik ve Akılcılık Bağlamında Kur'an'ı Anlama Sorunu*, İst. 1999, s. 56.

6. Felaketlerin Geliş zamanı İle İlgili Âyetler

Felaketler, tabii afetler, genelde ansızın vuku bulduğu için insanların güç yetiremediği hadiselerdir. Özellikle de bu gibi hadiseler, insanları uykuda veya çok soğuk zamanlarda yakaladığında kayıplar daha fazla olmakta ve canlıları daha çok korkutmaktadır. Kur'ân bazı âyetlerinde bu mevzuya dikkat çekmektedir: “O memleketler halkı azabımızın onlara uyurlarken gece gelmeyeceğinden emin midirler. Ve yine o memleketler halkı, azabımızın kendilerine kuşluk vakti eğlenirken gelmeyeceğinden emin midirler.” (7/97, 98). Anlaşıldığı üzere bu âyet, toplumları kısmen veya toptan imha ile korkutmak ve böyle bir felaketin, insanların son derece gafil oldukları bir vakitte, geceleyin uyudukları, gündüzün de kuşluk vaktinde gelebileceğini söylemektedir. “Mekr” ifadesiyle de bu azabın onlara hissedemeyecekleri bir cihetten gelebileceğini ima etmektedir. Muhtemel azabın “mekr” diye ifade edilmesi Razî'ye göre mecazidir. Çünkü birisi, arkadaşına tuzak kurmak istediğinde, onu, hissedemeyeceği bir biçimde sıkıntıya ve belaya düşürür. Dolayısıyla bu azabın, onların hissedemeyecekleri bir cihetten gelecek olmasını, Allah (c.c)“mekr” olarak adlandırmış ve işte bu şekilde gelebilecek bir azaptan ancak hüsrana uğrayan toplulukların emin olabileceklerini buyurmuştur.⁵⁷ Diğer taraftan bu âyet, adeta önceki âyeti açıklamaktadır. O, belde halkları, insanların durumlarıyla ilgilenmez, onların düşüncelerine kanar ve arkalarına bakmaksızın yollarına devam ederlerse azap onları ansızın yakalar.⁵⁸

Ayrıca bu iki âyet bize, azabın insanlara gelebileceği farklı iki zaman hakkında ip uçları vermektedir: Geceleyin insanlar uyurken veya gündüzleyin istirahat ederlerken; ancak Kur'ân'ın diğer âyetleri göz önüne alınarak düşünüldüğünde azabın; sabah vakti, öğle istirahati esnasında, geceleyin insanlar uyurken gelebileceğini anlamaktayız. Vakıt olarak böyle bir tayine gidilmesinin sebebi şu olabilir; hoşça gitmeyen bir olayın dalgınlık anında veya tedbirin terkedildiği dinlenme anlarında gelmesi daha ürkütücü ve korkutucu olmaktadır. ⁵⁹ “Nice memleketleri helak ettik. Onlara azabımız gece uykusuna dalmışken, yahut gündüz istirahat halinde iken gelmişti.” (7/4) Bu âyeti yorumlayan Razî; burada inanmayanlara, güvenlik, istirahat ve bolluk getiren şeylerle aldanmamaları gerektiğine dikkat

⁵⁷ er-Razî, a.g.e., XIV, 194.

⁵⁸ Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Tahran, 1974, VIII, 21.

⁵⁹ el-Âlûsî, Ebu's-Senâ Şihâbuddin, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, tsz. VIII, 80, IX, 12.

çekilmek istenmektedir, der. Çünkü ilâhî azap ve ölüm, insana aniden ve genelde de ön bir hazırlık olmadan gelmektedir⁶⁰ (7/187).

7. Felaketlerin Kapsamı

Yeryüzünde meydana gelen çeşitli felaketler neticesinde bir çok suçsuz ve günahsız çocuğun öldüğüne büyük bir üzüntü ile tanık olmuştuk. "Suçsuz insanların, günahsız çocukların çeşitli şekillerde işkenceye tabi tutulmaları ve öldürülmelerinin sebebi ne olabilir?" şeklinde bir soru zaman zaman zihnimizi meşgul etmektedir. Bize göre bu masum insanlar böyle cezaları hak etmemişlerdir. Ancak tarihi incelediğimizde günahsız olan peygamberlerin bile bir çok sıkıntıya maruz kaldıklarını görmekteyiz. Öyle ise bunları nasıl yorumlamamız gerekmektedir. Çok açık olmasa da Kur'an âyetlerinden hareketle böyle bir soruya cevap vermemiz mümkün olabilir. "*Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirâyet eder ve hepsini perişan eder)*" (8/25).

Âyette yer alan "fitne" kavramına genelde azap, bela, günah ve musibet anlamları verilmiştir.⁶¹ Bu itibarla âyet, azap geldiğinde iyi kötü ayırımının yapılmayacağını haber vermektedir. Buna karşılık Kur'an ve Sünnet, feridin işlemiş olduğu günahın kendisine ait olduğunu, başkasının günahından hesaba çekilemeyeceğini bildiriyor. Yani günahın sorumluluğun bireysel olduğunu anlatıyor.⁶² Mesela "*...Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez...*" (6/164). "*İnsan için ancak çalıştığı vardır*" (53/39) Bu iki âyet göstermektedir ki, bir insan başkasının suçu ile muahaze olunamayacağı gibi, kendi çaba ve gayretinden başka bir şey ile de sevap kazanması kendisinin hakkı değildir. Şâyet böyle bir şey olursa bu ancak bağış ve lütuf kabilinden olur.⁶³

Hz. Peygamber de bir hadisinde "Babanın suçundan evladın, evladın suçundan dolayı babanın ceza görmeyeceğini, her suçlunun ancak kendi adına bir fiil işlemiş olacağını"⁶⁴ ifade etmiştir. Görüldüğü gibi (Enfâl, 8/25) âyetiyle daha sonra naklettiğimiz iki âyet arasında adeta bir çelişki varmış gibi gözükmektedir. Öyle ise bu âyetleri nasıl yorumlayacağız? Kanaatimizce bu âyetler şunu göstermektedir: Uhrevî

⁶⁰ er-Râzî, a.g.e. XIV; 24.

⁶¹ bkz. ez-Zamahşerî, a.g.e., II, 204; el-Kurtubî, a.g.e., VII, 392.

⁶² el-Kurtubî, a.g.e., X, 230. Fitne kavramının Kur'an'daki anlamları için bkz. İşler, Emrullah, "Fitne Katilden Beter mi?" *İslâmiyât*, c., 2, sayı, 2, s.145.

⁶³ Elmalılı, a.g.e., VII, 4609.

⁶⁴ İbn Mâce Abdullah Muhammed b. Yezîd Kazvinî, es-Sünen, Beyrut, tsz. Diyet, 23, 26.

cezalandırma sürekli olarak işi doğrudan işleyen kimseyi bulmakta, dünyevî cezalandırma ise, bundan daha geniş kapsamlı olmakta ve sadece suçu işleyene gelmemektedir. Öyle ise (Enfâl, 8/25) ve benzeri ayetler uhrevî azaptan değil, dünyevî azaptan söz etmektedir, denebilir. Yani dünyadaki cezalandırma ölçüsü kıyamet gününün cezalandırma ölçülerine benzememektedir. Bu gibi ayet-i kerimelerin vurgulamak istediği şey, tarihe hükmeden yasalardır. Bir toplumun çalışmasının, gayretinin, didinip çabalamasının doğuracağı sonuçların neler olabileceğini kaydetmektedir.⁶⁵ Ayrıca bu gibi âyetler ve Kur'ân'da ilahi imtihandan bahseden pasajlar, bu gibi sınama ve denemelerin daha çok içtimaî olarak vuku bulunduğunu, yani insanların sosyal hadiseler içinde toplu olarak imtihana çekildiklerini gösteriyor.⁶⁶

Öte yandan bu gibi âyetler göstermektedir ki, çeşitli günahlar böyle bir azaba adeta davetiye çıkarmaktadır. Kötülüğün ve günahın aşikar olarak işlenmesi, iyiliğin emredilmemesi ve kötülüğü yasaklama hususunda gevşeklik gösterilmesi. Dolayısıyla böyle bir durumla karşılaşmamak için gâyet uyanık ve teyakkuz halinde olmak gerekmektedir. Bunun aksine bir durumda her fert, Allah katında sorumlu olmaktadır.⁶⁷ Nitekim daha önce helak edilen kavimlerin içerisinde günah işlemeyen çocuklar olduğu gibi, sorumlu olmayan diğer canlılar da bulunmaktaydı. Yine yeryüzü halkı isyan ettiğinde onlardan yağmurlar kesilir; bu da suçlu suçsuz tüm canlıları etkiler. Yuvalarında olan hayvanlar, insanoğlunun günahları yüzünden açlıktan ve susuzluktan ölebilirler. Mesela Allah (c.c), Nuh (a.s)'un kavmini, işledikleri günahlardan dolayı tufanda yok etti. Bunların içerisinde çocuklar ve hayvanlar da bulunmaktaydı. Buradan anlıyoruz ki ilahî ceza geldiğinde tüm insanları içerisine almaktadır. Nitekim İsrailoğulları, zulüm ve isyanları sebebiyle "Tih"de kırk yıl kalmakla cezalandırılmışlardı. Onların çölde kalış süresinde Hz. Musa'da vardı. Uhud savaşında bir kısım sahabenin yaptığı yanlışın cezasını hepsi ödemiştir. Huneyn gününde de aynı şey söz konusudur. Dolayısıyla bu gibi olaylarda Allah'tan başkasının bilmediği faydalar olabilir. Zira başka bir şekilde yorumlamak O'na zulüm isnad etmek olur. Allah ise zulümden münezzehtir.⁶⁸

⁶⁵ Muhammed Bağır, *a.g.e.* s. 62.

⁶⁶ Cebeci, *a.g.m.* s.17.

⁶⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IV, 2387, 2388.

⁶⁸ el-Cevziyye, *a.g.e.* s. 337, 338. Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Ankara, 1994. s. 173.

Hızır Peygamber de bu konuda ümmetini uyarmıştır. "İnsanlar zalimi görür de elinden tutup zulmüne mani olmazlarsa Allah onların hepsini en kısa zamanda cezalandırır."⁶⁹

Bir başka hadisinde de şöyle buyurur: "Bir toplumda günahlar işlenir, (salih olan insanlar) güçleri yettiği halde bu kötülükleri değiştirmeye çaba sarfetmezlerse Allah en yakın zamanda hepsini cezalandırır."⁷⁰

Burada insanın aklına şöyle bir soru daha gelebilir: "Azap sadece suçu işleyene gelse daha iyi olmaz mı?" İbnu'l-Kayyim bu soruyu şöyle cevaplandırır: "İnsanların ibret alabileceği umumî ceza sadece suçu işleyene isabet etse o zaman imtihan ortadan kalkar ve artık herkes bu işin gerçeğini kavrar ve olaylardan ders çıkarma fırsatı böylelikle elden kaçmış olur. Diğer taraftan azabı haketmeyenlerin ölmesinde kendileri için bizim bilmediğimiz bazı hayırlar bulunabilir. Zaten dünyadan nasıl olsa bir gün göç edeceklerdi. ⁷¹ Belki de önceden ayrılmaları kendileri için daha yararlıdır. Fakat insan olayların sırrına vakıf olmadığı için sadece onların zahirine bakarak hüküm vermektedir. Musa (a.s.) ve Hızır (a.s.) örneğinde de olduğu gibi Musa peygamber olmasına rağmen olayın iç yüzünü kavrayamamıştı. (Kehf, 18/78-81)

8. Ayetler Bağlamında Felaketlerin Sebepleri

Kur'an, kıssaları sunarken üzerinde durduğu önemli konulardan biri toplumların yok oluşu ve bu yok oluşu hazırlayan sebeplerin neler olduğudur. Bu sebepler incelendiğinde görüleceği üzere bu tür insanlar ve toplumların büyük bir bölümü, dinden ya tamamen kopmuş veya dinin emir ve yasalarını görmezlikten gelen bir konumda bulunmaktadır. Bu günah çeşitleri temelde Kur'an'ın reddettiği eylemlerdir. Aşağıda sayacağımız günah çeşitleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de aynı başlıklar altında olmasa da farklı şekillerde tezahür etmekte ve insanoğlunu peşinden sürüklemektedir. Ancak ne var ki bu kötü eylemlerin çoğalmasında toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmesi sonucunda bu toplumlar tarih sahnesinden silinmişlerdir. Şüphesiz fitrat olarak insan günah işlemeye meyyaldir. Burada önemli olan günahların, toplumun vazgeçilmez bir vasfı haline gelmemesidir. Yoksa hiçbir toplum günahlardan arınmaz.

⁶⁹ et- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed, *Sünen*, Beyrut, tsz. Fiten, 8.

⁷⁰ Ebu Davud, Süleyman b. el-Aş'as, *Sünen*, Beyrut, 1973, Melahim, 17.

⁷¹ el-Cevziyye, a.g.e. s. 339.

Kur'ân'ın çeşitli âyetlerinde farklı isimler altında kullanılan kötü eylemler kısaca şunlardır: İsrâf (harcamada aşırı gitme, haddi aşma, ölçüsüz davranma), cürm (dinin hoş görmediği ceza gerektiren bir fiil), fesad (dini değerleri görmezlikten gelerek toplumda bozgunculuk yapmak), zulüm (sınırı aşmak, adil olmama), küfür, (inkâr, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etme), ism (insanı hayırdan ve güzel eylemlerden uzaklaştıran fiil⁷²), fîsk (az veya çok günah işleme. Genelde günaha dalmada kullanılır⁷³). Ayrıca peygamberleri yalanlama şeklinde tezahür eden tekzîb⁷⁴. Mesela Kur'ân, Hz. Peygamberi yalanlayanları şu şekilde tehdit etmektedir: “De ki; O'nun (Allah'ın) üstünüzden ve altınızdan size azap göndermeye de, sizi parçalara bölüp bir bölümünüzün kötülüğünü diğer bir bölümünüze tattırmaya da gücü yeter.” (bkz. 6/65)

Toplumun çöküş aşamasının sosyal boyutunu anlatan bu âyet bazı müfessirlere göre önceki kavimlerin tanık oldukları üç çeşit azaba işaret etmektedir:

a- Nuh (a.s.)'in kavminin başına geldiği gibi şiddetli yağmur ve onun sonucu olarak meydana gelen tufan, sayha, seller biçiminde veya büyük yangınlara sebep olan korkunç şimşekler şeklinde gelebilir.

b- Salih (a.s.)'in toplumunun başına geldiği gibi yine korkunç seller şeklinde olabilir. Altan gelen azap ise, büyük bir deprem veya Karûn'un başına geldiği gibi insanların ayakları altından yerin göçmesine de işaret edebilir.

c-Yine alttan gelen azap, kuraklığın meydana gelmesiyle, nebatatın yok olması ve böylelikle de kıtlığın baş göstermesi, toplumların parçalanması, kargaşa, güçlülerin güçsüzleri ezmesi olarak da yorumlanmıştır.⁷⁵

Razî'nin naklettiğine göre İkrime âyete daha değişik bir yorum getirmiştir. Ona göre, yukarıdan gelen azap yöneticilerin ve soyluların zulmü; aşağıdan gelen azap ise kölelerin ve toplumsal açıdan daha aşağı derecede olanların şiddetidir. Diğer bir anlatımla aşağıdan gelen azap; alt tabakanın sebep olduğu her türlü yozlaşma ve çürümedir. Âyette “Allah'ın sizi gruplara, bölüklere ve mezheplere ayırlabileceği” biçimindeki yoruma gelince: bu, toplumsal ve siyasal birliğin kırılabilmesi, böylece o toplumun tek bir güç ve kuvvet oluşturamayacağı, birbirleri

⁷² el-İsfahânî er-Râğib, *el-Mufredât fi Ğarîbu'l-Kur'ân*, İst. 1986, s. 9

⁷³ a.g.e. s. 572.

⁷⁴ Kur'ân'da yer alan günah çeşitleri ve anlamları için Kılıç, Sadık, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Konya, 1984, s. 122-169.

⁷⁵ er-Râzî, a.g.e., XII, 24.

arasında da şiddetli anlaşmazlıkların zuhur edeceği yani sınıf çatışmalarının meydana geleceği şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁶

Yukarıda verilen âyet şu temel gerçeği gözler önüne sermektedir: Kur'an, müslümanlar arasındaki her türlü parçalanmayı ve bölünmeyi toplumun ahlâkî çöküntü dolayısıyla düçar olduğu azab olarak değerlendirmektedir. Çünkü bu bölünmeler bir yanda aşırı yoksulluğa ve sefalete, öte yandan da zenginler arasında büyük bir servet birikiminin gelişmesine sebep olduğu gibi, iki veya daha çok devletçiğin veya uzlaşma ümidi olmayan hiziplerin zuhur edebileceğini anlatmaktadır. Hatta aynı dinin çeşitli mezhepleri arasında dinî müsamahasızlık biçiminde de kendini gösterebilir.⁷⁷ Herhalde günümüzde bazı İslam ülkelerinde cereyan eden etnik, ideolojik kavga, çekişme ve hatta çok basit sebeplerden dolayı öldürme olayları, öncelikli olarak bu âyetin kapsamına dahil olur.

Kur'an, kıssalarda günahları yüzünden pek çok önceki kavmin yeryüzünden silinişine yer verirken bu "yok oluş"un hangi azap çeşidiyle gerçekleştiğinden de bahseder. Bunların öne çıkarılan gökten gelen azap çeşitleridir. Nitekim Kur'an, bir kısım kavimlerin "racfe" (titreme, bkz. 7/78, 91; 29/37, 41), sayha (çılgılık, bkz. 11/67, 94;15/ 73, 83; 23/41); tağiye, (sarsıntı bkz., 69/5), "rîhun sarsarun atıye" önünde durulmaz dondurucu bir rüzgar (bkz. 69/6), alçaltıcı azabın yıldırımı (bkz.41/17) ile yok olduklarını anlatır.⁷⁸ Burada şunu belirtmeliyiz ki Kur'an'ın kıssalar vasıtasıyla ifade ettiği "helak" ların bir çoğu modern çağda yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda doğrulanmıştır.⁷⁹ Bu da bize Kur'an'ın hususen Mekke müşriklerine, umumen tüm insanlara hitaben " *De ki yeryüzünde gezin dolaşın da (peygamberleri) yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görün.*" (6/11) ayetinin dikkat çektiği noktaya götürmektedir.

Anlaşıldığı üzere bu âyet; yeryüzünde gezmek, geçmiş milletlerin hallerini araştırmak, daha dünyada iken karşılaştıkları kötü sonuçları görmek ve bunlar üzerinde düşünüp, dersler çıkarmanın gerekli olduğuna işaret etmektedir. Çünkü onların başına gelenleri öğrenmek, bizi Allahu Teala'nın nimetlerini bilmeye götürür.⁸⁰ Zira helak olmuş kavimlerin yıkıntılarında ve kıssalarında aklını kullanacak insanlar için alametler bırakılmıştır. (29/35; 51/37; 54/15)

⁷⁶ a.g.e., XII, 24.

⁷⁷ Siddikî, a.g.e., s. 31.

⁷⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Özsoy, a.g.e., s. 165.

⁷⁹ Bu konuda bkz. Werner Keller, *Und Die Bibel, Hat Doch Recht*, b.y.y, s.40.

⁸⁰ Reşid Rıza, *Tefsir'u-l Menâr*, Mısır, 1373, IV, 142.

Kur'ân âyetleri ışığında insanların başlarına gelen felaketlerin sebeplerini özetlemeye çalışırsak şunlar karşımıza çıkmaktadır:

1. Zulüm⁸¹. Kaynaklarda yer aldığına göre zulüm kavramının kelime manası, "haksızlık veya kötülük" bu anlam akışı içerisinde "çarpık inançlar" anlamına gelmektedir ki bu da, peygamberler aracılığıyla Allah tarafından vahyedilmiş gerçekleri inkar etmek, O'nun varlığını tanınamak ya da ilahî kudret ve nitelikleri Allah'tan başka varlıklara yakıştırmak demektir.⁸² Kur'ân bir çok ayetinde insanları ve toplumları zulümden uzaklaştırmak için bir çok çaba ve gayret harcamış, insanları, toplumları böyle bir eylemden uzaklaştırmaya çalışmış ve böyle bir günahı onların yok olmasına götüren bir sebep olarak görmüştür. "*Bunun sebebi şudur; Rabbin, ahalisi habersiz bulunurken (yaptıkları) zulüm sebebiyle yerleşim birimlerini helak edici değildir.*" (6/131)

Zamahşeriye göre âyette "zalike" ism-i işaretinin yer alması; kendilerine ileride bir tehlikeyi haber verecek olan peygamberlerin gelmesinden sonra vukubulacak olaylara dikkat çekmek içindir. Veya bu kelime, mahzuf bir mübtedanın haberi olup, takdiri "bu iş böyledir", şeklindedir.⁸³

Raziye göre ise ayette yer alan edatın "enne" kelimesinin şeddesiz olan hali "en" olması muhtemeldir. Bu durumda anlam; "*Çünkü*" Rabbin, ahalisi habersiz bulunurken (yaptıkları) zulüm sebebiyle yerleşim birimlerini helak edici değildir. Diğer bir ifade ile "halkı gafil iken (yaptıkları) zulüm sebebi ile memleketleri helak edici değildir. Burada gafil oluştan maksat, insanın kendisine va'zu nasihat olarak söylenen şeyden habersiz ve gafil olması değildir. Aksine bundan murad şudur: "Allah onlara gerçek durumu beyan etmeksizin ve onların ileri sürebilecekleri her türlü mazeret kapılarını kapatmaksızın..."⁸⁴ şeklindedir. Bu konuda Kur'ân'da vurgulanan temel ilke şudur: Allah (c.c.), toplumların içinde bulunduğu şirk, dejenerasyon ve çürümüşlük gibi vasıflardan kurtulabilmesi için onlara peygamber gönderir ve bu peygamber o insanlara yapılan şeylerin yanlış olduğunu bildirip, insanları uyarmazdan önce azap gelmez. Aksi halde cezalandırılanlar tarafından haklı bir itiraz gelebilir.⁸⁵

⁸¹ "Zulüm" kavramının Kur'ân'da çeşitli kullanılışları için bkz. Karagöz, İsmail, *Kur'ân'a Göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan*, İst. 1996.

⁸² Muahhmed Esed, a.g.e. I, 449, 149. not.

⁸³ ez-Zamahşeri, a.g.e. II, 64.

⁸⁴ er-Râzî, a.g.e., XIII, 207.

⁸⁵ el-Âlûsî, a.g.e., XIX, 21.

"Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerin ana merkezine⁸⁶ göndermedikçe, o memleketleri helak edici değildir. Zaten biz, halkları zalim olmadıkça memleketleri helak etmeyiz" (bkz, 28/59). Çünkü insanlar akıllarıyla Allah'ı bilseler bile - Hz. İbrahim (a.s.) örneğinde olduğu gibi (Nisa, 4/165)- neleri yapıp ve neleri terk etmelerinin gerekli olduğunu bilemezler.

Örnek olarak vermeğe çalıştığımız âyetler gösteriyor ki peygamberlerin tebliğ ettiği emirler ve yasaklar ancak ve ancak uyarı ulaşan insanlar için geçerli olmalıdır. Nitekim Cafer b. Ebi Tâlib ve arkadaşları Habeşistan'da buldukları bir sırada Hz. Peygamber Medine'de idi ve kendisine vahyolunan Kur'ân âyetleri Habeşistan'da bulunan müslümanlara ulaşmıyordu. Çünkü oraya gidip onlara bu hükümleri ulaştırmak çok riskli bir işti. Zira onlar altı yıla yakın bir zaman orada kaldılar. Belki de onlar bu süre içerisinde İslam hükümlerinin aksine bazı haramları, yasakları işleyip, bir kısım farzları da yerine getirememekteydiler.⁸⁷

2. Günah ve masiyetler. Bu konuda Kur'ân şöyle buyurmaktadır: "*Başınıza her ne musibet gelirse kendi yaptıklarınız yüzündendir. O yine de çoğunu affeder.*" (42/31)

Bu âyeti yorumlayan müfessirler, bazı hadisleri de delil getirerek, insanın başına gelen felaketler, sıkıntılar ve hatta kişinin ayağına dikenin batması ve bir taşın dolaşmasının bile işlemiş olduğu günahlar sebebiyle meydana geldiğini söylemişlerdir.⁸⁸

3. "Emr-i bi'l-me'rûf ve'n-nehyi ani'l-münker" görevinin terkedilmesidir. Zira böyle bir görev gerçek anlamda yerine getirilirse toplum, günah ve zulümlerden uzak durur ve böylelikle de o yere musibet ve belalar gelmeyebilir. "*Halkı ıslah edici olduğu halde rabbin, haksızlıkla yerleşim birimlerini helak etmez.* (11/117). Âyette "if'al" kipinin kullanılması önemlidir. Çünkü bu kip, geçişlilik ifade etmektedir. Bu da kişinin hem kendisini hem de toplumu ıslah etme işiyle uğraşmasının gerekli olduğuna dikkat çekmektedir.⁸⁹ Diğer bir anlatımla kişi, "Ben ibadet ediyor kendimi düzeltiyorum, toplum beni ilgilendirmez" dememelidir. Zira ibadetler, ferdin toplumu

⁸⁶ Âyette ifade edilen merkezi yerin Mekke-i Mükerrreme olduğu kaynaklarda yer almaktadır. bkz. et-Taberî, a.g.e. XX, 95; el-Kurtûbî, a.g.e., XIII, 301, 302.

⁸⁷ İbn Hazm, ez-Zâhirî Ebû Muhammed, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, (nşr. Muhammed İbrahim Nasr, Abdurrahman Umeyre), Suudi Arabistan, 1982, IV, 105.

⁸⁸ et-Taberî, a.g.e. XXV, 32.

⁸⁹ Dumlu, Ömer, *Kur'ân-ı Kerim'de Salah Meselesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı. Yay. Ankara, 1992, s.81.

İslah (düzeltme) çizgisindeki etkinliği nisbetinde anlamlı ve önemlidir.⁹⁰ Bu katkı gerçekleştiği sürece kişinin de toplumdaki faaliyeti değer kazanacak ve kişi o derece toplumda İslah görevini de yürütmüş olacaktır. Zira Kur'ân İsrail oğullarından bahsederken onların birbirlerini kötülükten uzaklaştırmadıklarını belirtir ve bunun kötü bir eylem olduğunu bildirir. "*İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü.*" (5/79)

Önceki (11/117) âyet şu şekilde de yorumlanmıştır: "Allahu Teâlâ, onlar aralarındaki muameleleri düzgün yaptıkları sürece, bir beldenin halkını sırf müşrik olmaları yüzünden helak etmez."⁹¹ "*Yoksa senin Rabbin, halkı (birbirlerine karşı) dürüst davrandıkları sürece, bir toplumu (sırf) (çarpık inançları yüzünden asla helak etmez).*"⁹²

Böyle bir yorumdan şu anlaşılmaktadır: Toplular; azabı, felaketi, şirk ve küfür içerisinde olmalarından ötürü değil, insanların birbirlerine karşı muamelelerinde zulüm-kâr davranmaları yani haksızlık yapmaları sonucunda hakederler. Zira şirk ve küfür Allah'a ait haklardır, bunlardan vazgeçebilir. Çünkü bu haklar müsamaha ve kolaylığa dayanır. Fakat kul haklarının inceden inceye araştırılması, varsa sahiplerine iade edilmesi gerekmektedir. Nitekim "Zulüm devam etmez; şâyet devam ederse yok eder, harap eder. Adalet de sürekli devam etmez; şâyet adaletin ömrü uzun olursa mamur olur ve imar eder"⁹³ sözü zulüm ile adaletin arasındaki farkı en güzel şekilde gözler önüne sermektedir. Bu anlatılanlardan yola çıkarak "*Senin rabbin ahalisi İslahçı davranırken o beldelerin kökünü kazıyacak değil,*" âyetini "onlar, birbirlerine karşı doğru dürüst muamelede buldukları ve birbirlerini İslaha çalıştıkları müddetçe, Allah, sırf şirkleri yüzünden onları yok etmez" şeklinde anlayabiliriz. Ehl-i Sünnet alimleri, "Nuh, Hûd, Salih, Lût ve Şu'ayb (a.s)'ın kavimleri insanlara zulümle muamelede buldukları için başlarına azaplar yağmış ve yeryüzünden silinmişler" demişlerdir.⁹⁴

Bu âyetten bir de şunu anlamamız mümkündür. Cenab-ı Hak, bir insanı veya bir cemiyeti, onlar namaz kıldıkları, Kâbeyi tavaf ettikleri, ellerinde evrâd ve ezkâr okuyup durdukları anlarda bile yok edip, yerin dibine geçirebilir. Ancak bir yerde on veya yirmi insan, cemiyette gördükleri kötülük ve ahlaksızlıkları bertaraf etmekle

⁹⁰ Özsoy, a.g.e. s. 115.

⁹¹ el- Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya, *Me'ani'l-Kur'ân*, Beyrut, 1980, I, 355.

⁹² Muhammed Esed, a.g.e. I, 449,

⁹³ el-Munâvî Abdurraûf, *Fayzu'l-Kadîr Şerhu Cami'is-Sağîr*, Mısır, 1356, II, 107.

⁹⁴ er-Râzi, a.g.e., XVIII, 76.

uğraşır ve bu konuda ıstırap çekerse, umulur ki Allahu Te'ala o beldeyi koruma altına alır ve muhafaza eder.⁹⁵

Bu demektir ki, Allah bir topluma lütufta bulunur da onlar bunu kötüye kullanır ve ülkelerinde fitne fesat çıkarma yaygınlaşır, böyle bir gidişattan da vicdanları rahatsız olmaz ve bunun giderilmesi için çareler aranmazsa, o toplumun sonu gelmiş demektir. "Bir ülkeyi helak etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış(mutref) elebaşlarına (iyilikleri) emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helâke müstahak olur; biz de orayı darmadağın ederiz." (17/16).

Âyette yer alan "mutref" sözcüğü "kolay, müreffeh bir hayat yaşayan, hayatın tadını çıkaran" yani ahlakî endişelere hayatında pek yer vermeyen demektir." Aynı kökten türeyen mutarraf sözcüğü ise; "kolay ve müreffeh hayatın küstahlaştırdığı kimse, haz ve keyf peşinde koşmanın yozlaştırdığı kişi" demektir.⁹⁶

İbn Kesir ise biraz farklı yaklaşımla kelimeyi; maddi nimetler, dünyevi şeref, servet ve iktidarın lütfedildiği kişi veya kişiler olarak tanımlar. İbn Kesir'in naklettiğine göre Katade bu kişilerin zalim liderler ve önderler olduğunu⁹⁷ söylemiştir. Râzî'ye göre âyette yer alan **Emir** kelimesi ise emretmek değil, çoğaltmak anlamındadır,⁹⁸ böylelikle âyet, "Allah bir toplumu helak etmek istediğinde, kolaylık ve bolluk içerisinde yaşayanların sayısını artırır" anlamına gelmektedir. Böyle bir halk ise İlahî emirlere uyacağı ve çevresindeki insanlara namusluca davranacağı yerde, tam aksini yapar ve fesadı yaygınlaştırır.⁹⁹ Neticede Allah'ın va'di tahakkuk eder.

İbn Kesir ise İbn Abbas'ın âyeti "Allah'ın, bir milleti helak etmek istediği zaman başlarına kötü insanları getireceği" şeklinde yorumladığını nakleder.¹⁰⁰

Diğer taraftan âyette; dinî kontrol olmadan lüks hayatlarını sürdüren şımarıklar karşısında seslerini çıkarmayan kişilerin de "şımarık"larla aynı kötü sonu paylaşacaklarına işaret vardır. Çünkü böyle bir süreç, yalnızca mütreflerin kendi eylemleriyle gelişmemiş, diğer insanlar ve halk, bu toplumsal çöküşte gerçek

⁹⁵ el-Mevdudî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'ân*. (Çev. Heyet), İst. 1986, II, 401

⁹⁶ Esed, a.g.e. I, 449, 147. dipnot.

⁹⁷ İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1981, III, 541.

⁹⁸ "Emere" kelimesinin "çoğaltmak" anlamı için bkz. İbn Manzûr, a.g.e., IV, 28, 29.

⁹⁹ er-Râzî, a.g.e. XX, 176, 177.

¹⁰⁰ İbn Kesir, a.g.e. III, 44.

sorumlulukları olan mütreflerin zulüm ve kötülüklerine ses çıkarmamışlardır.¹⁰¹ *Firavun kavmini küçük düşürdü (ezdi). Onlar da kendisine itaat ettiler...*" (43/54)

Yukarıdaki âyetlerde Kur'ân, toplumun birlik ve bütünlüğünü mahveden büyük zulümlerin en önemli nedenine, yani halkın alıştığı kolay yaşayış tarzına değinmektedir. Bu âyette Kur'ân'ın kullandığı "itrâf" ve "mütrif" kavramları dikkat çekicidir. Zira aynı kökten gelen bu iki kavram, halk arasında kötü alışkanlıkların doğmasına yol açan aşırılık ve lüksü ifade etmektedir. O nedenledir ki, çöküş sürecine girmiş olan bir toplumda egemen olan baskı, bu gibi alışkanlıkların bir sonucu olarak karşımıza çıkabilir. Lüks hayatın hakim olduğu bir toplumda, insanlar kolaylık ve konfora karşı bir sevgi geliştirirler, bu da giderek manevî denetim mekanizmalarının ve toplumsal disiplinin gevşemesi ve hatta unutulması sonucuna götürür. Bu mekanizmalar gevşedikçe de halkın birbirine zulüm etmesi, zayıf ve güçsüzlerin halklarına karşı insanlık dışı alçakça bir tavır benimsemesi daha da kolaylaşır.¹⁰² Bu da gösteriyor ki sırf maddî güç ve kuvvete dayalı toplumlar ve uygarlıklar varlıklarını ve etkinliklerini uzun süre devam ettirememektedirler.

"Biz, nimetler içerisinde şımaran nice memleket halkını helak etmişizdir. İşte kendilerinden sonra içlerinde pek az oturulmuş yurtları! (O yurtlara) biz varis olduk, biz." (28/58)

İbn Kesir, diğer bir çok müfessir gibi, bu âyetin Mekke halkına hitab ettiğini söyler ve "**batâr**"¹⁰³ kelimesinin, taşkınlık yapan, fitne çıkaran ve kendilerine lutfedilen nimetler karşılığında Allah'a şükretmeyen ve haddi aşan bütün toplumları dile getirdiğini ifade etmektedir, der.¹⁰⁴

Âlûsî'ye göre yukarıdaki âyet; kendilerini beğenip, kendi kendilerini aldatıncaya kadar, hayatın her türlü nimetlerinden yararlanarak güvenlik ve bolluk içerisinde yaşayan, fakat kendilerine verilen nimetlerin kıymetini bilmeyen kasabaları anlatmaktadır.¹⁰⁵

Böyle bir toplumda belki birkaç doğru insan kalmış olsa da bunların sayısı az olduğundan aktif olarak toplumun ıslahını yüklenemezler. Kötülük işleyenleri bu

¹⁰¹ el-Mevdudî, a.g.e. III, 91.

¹⁰² Siddikî, a.g.e. s. 36, 37.

¹⁰³ Kur'ân'da iki âyette zikredilen "**batâr**" kelimesi, genelde kişinin kendisine verilen nimetleri görmezlikten gelip, onların hakkını eda etmemek ve onlarla gururlanmaktır. (bkz. el-İsfahânî, a.g.e. s. 65).

¹⁰⁴ İbn Kesir, a.g.e., III, 395.

¹⁰⁵ el-Âlûsî, a.g.e., XX, 98.

eylemlerinden caydırmaları da çok zordur. Bunun sonucu olarak kötülükler ve sapmalar öyle bir noktaya gelir ki, önceki kavimlerde olduğu gibi artık azabın gelmemesi için her hangi bir sebep kalmamıştır. Yoksa Allah, kullarına düşmanlık beslemez.¹⁰⁶ Zira böyle bir toplumda ahlakî dejenerasyon çok ileri boyutlara ulaşmış, iyiliğin ve iyilerin bir değeri kalmamış, çürüme ve pörsüme, o toplum için bir hedef haline gelmiş ve temiz insanlar için yer bulmak dahi zorlaşmıştır. Nitekim kavmini kötülüklerden ve özellikle homoseksüellikten uzaklaştırmaya çalışan Lut (a.s.)'a ve ona iman edenlere kavminin vermiş olduğu cevap çok dikkat çekicidir. *"Onları Lut'u ve taraftarlarını memleketinizden çıkarın. Çünkü onlar temiz kalmak isteyen insanlarmış"* (27/56; 7/82).

9. Toplumsal Felaketlerden Korunma Çareleri

Toplumların yok oluşu veya çöküşü, zorunlu, kaçınılmaz değildir. Çöküş insanlığın tabiatında yer alan tedavisi mümkün olmayan bir hastalıktan değil, iradi ihmaller ve ahlak bozukluklarından ileri gelmektedir.¹⁰⁷ Nitekim Kur'an bu olguya şu şekilde işaret etmektedir: *"Fakat, Ne yazık ki, (yok ettiğimiz) sizden önceki kuşaklar arasında, yeryüzünde yozlaşmaya karşı çıkan (doğru yolu izledikleri için) kendilerini kurtardığımız küçük topluluklar dışında- akıllı, iz'an ve erdem sahibi kimseler çıkmalı ve zulme eğilim gösteren çoğunluk yalnızca kendilerini yozlaştıran hazların peşine düşüp günaha gömülüp gittiler."*(11/116)

Görüldüğü gibi âyette yine "zulüm"ün tehlikeli boyutuna dikkat çekilmekte ve bundan kaçınılmasının zorunlu olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bazı müfessirler, âyette yer alan "zalim" kelimesini değerlendirirken bunların tebliğ ve ıslah görevini yerine getirmeyen kişiler olduğunu söylerler. Onlara göre bunlar, dinin ayakta durabilmesi için en büyük dayanak olan iyiliği emir, kötülüğü men etme ilkesine hiç kulak vermezler. Onlar böyle bir prensibi hayata geçirecekleri yerde, ömürlerini lükse ve refah, diğer bir ifade ile şehvetleri doğrultusunda, cinsel tatmin de dahil her türlü zevk peşinde geçirmişler, iktidar ve vurgun elde etmek için çalışmışlardır.¹⁰⁸

İbn Kesir'e göre, Allah, burada "geçmişte unutulup giden milletler arasında neden sadece çok az bir grubun ülkelerinde fesadı, kötülüğü ve düzensizliği önlemeye çalıştığını, çoğunluğun ise bu işle meşgul olmadığını" sorgulamaktadır. Bu

¹⁰⁶ Mevdûdî, a.g.e. II, 401.

¹⁰⁷ Kenneth Bock, *İlerleme Gelişme ve Evrim*, Çev. Aydın Uğur, Ankara, 1990, s. 71.

¹⁰⁸ bkz. er-Râzî, a.g.e. XVIII, 76, 77.

yüzden o toplumun içerisinde ıslahla uğraşanların sayısının az olması sebebiyle başlarına felaket geldiğini, ancak yine de ıslahla uğraşanların kurtulduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı da Allah, bu ümmetin içerisinde de böyle bir grubun var olmasını istemektedir.¹⁰⁹ Hatta Kur'ân, bu görevi yerine getiren kişilerin cihad yapanlarla eş değerde olduğunu, dolayısıyla bunların savaşa bile katılamayabileceklerini bildirir (9/122). Çünkü bir toplumun bilginlerinin ölmesi demek o toplumun temel taşlarının yok olması demektir.¹¹⁰ Aynı konuya dikkat çeken Hz. Peygamber de "Eğer onlar, aralarında kötü amellerin yaygınlaştığını gördükleri halde onları önlemeye ve ortadan kaldırmaya çalışmazlarsa, Allah'ın onlara genel bir azap göndereceğinden (korkulur)"¹¹¹ buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Zeyneb anlatıyor "Bir gün Hz. Peygamber korku ve endişe içerisinde yanıma geldi...Dedim ki "Ey Allah'ın Resülü içimizde salihler olduğu halde yok olur muyuz?" O da "Evet; kötülükler çoğaldığında" diye cevap verdi.¹¹²

Bir başka hadiste de Hz. peygamber bir benzetme yaparak çok güzel bir örnek verir: "Allah'ın sınırları üzerinde duran (onları) aşmayan kimse ile, o sınırların içine düşen kimselerin benzeri, bir gemi halkının benzeri gibidir. Onlar gemi üzerinde kur'a çektiler. Bazısına geminin üstü düştü, bazısına da altı (ambar kısmı) isabet etti. Geminin alt kısmında bulunanlar su almak istedikleri zaman yukarıdakilere uğruyorlardı. Bunlar (kendi kendilerine) biz nasibimiz olan ambarda bir delik açsak (rahat eder) ve üstümüzdekilere de sıkıntı vermemiş oluruz dediler. Şimdi üst katta olanlar, aşağıda olanları bu talepleriyle baş başa bırakırlarsa hepsi helak olurlar. Fakat onların bu istediklerine engel olurlarsa hem kendilerini ve hem de diğerlerini kurtarmış olurlar."¹¹³

Bireyin ve toplumun ıslahı sadedinde söylenen bu hadis-i şerif, doğru yoldan çıkıp, toplumun değerlerini ve ilkelerini önemsemeyen, kendi heva ve hevesleri doğrultusunda yaşamak isteyenler ve bir de etraflarında olup biten kötülükleri görüp susanlar için önemli bir uyarı teşkil etmektedir. Ayrıca bu hadis, iyi ve kötü insanların fırtınalı ve denizin dalgalı olduğu bir günde gemiye bindiklerini, bunlardan iyilerin üst kata çıkıp - aşağıda neler olup bittiğinden habersiz olarak- her türlü konfora haiz

¹⁰⁹ İbn Kesir, a.g.e. III, 465.

¹¹⁰ Dumlu, Ömer, *Kur'ân-ı Kerimde Marûf ve Münker*, Anadolu yay.İzmir, 1999, s. 95.

¹¹¹ et-Tirmizî, a.g.e. Fiten, 8.

¹¹² el-Buharî, a.g.e. Fiten, , 4, 38; Enbiya, 10.

¹¹³ el-Buhari , a.g.e. Şirke,6; et-Tirmizî, a.g.e. Fiten, 13

gemide denizin o güzel manzarasına daldıklarını, alt kattakilerin ise, bu nimetten mahrum kaldıklarını, su bulamadıklarını, bundan dolayı da gemiyi delip su almayı düşündüklerini, gemiyi delmeye başladıklarını ve üst kattakilerin bu çalışma sesini duyduğunu tasvir etmektedir. Sesi duyan yukarıdakiler eğer onların bu eylemlerine engel olmazlarsa gemi delinir ve hepsi sulara gömülür. Ancak üst katta olanlar onların bu sıkıntılarına çare bulur ve onları bu düşüncelerinden vazgeçirirlerse hepsi kurtulur.¹¹⁴

Öte yandan yukarıdaki hadisi zengin fakir açısından da düşünebiliriz. Şöyle ki; Geminin üst katında olanlar toplumun zengin tabakasını oluşturmakta ve adeta fil dişi kulelerinde yaşamaktadırlar. Aşağıda bulunan fakir insanların ne yaptıklarını, nasıl geçindiklerini hiç düşünmemektedirler. Onların bu tutumları belli bir zaman sonra aşırı ihtiyacı olan kişileri kıskançlığa ve hatta düşmanlığa sürükleyecek ve böylelikle de toplumu taşıyan gemi su alarak batmaya mahkum olacaktır. Fakat zengin olanlar, muhtaçları düşünür, onların derterleriyle ilgilenirlerse gemi daha hızlı yol alır ve batmaktan da kurtulur."

Bu konuda özellikle şu iki noktanın önemli olduğunu düşünüyoruz:

a- Kur'an'a göre İnsanları kötülükten sakındıracak, iyiliği tavsiye edip bu konuda kararlı tavır takınacak bir takım kimselerin mutlaka bulunması gerekmektedir. "Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun" (3/104). Zira Allah sadece iyiliğe razıdır. Kötülüğe ise ancak iyiliğin egemen olduğu veya belli bir potansiyele sahip olunduktan sonra müsamaha edilebilir. Kur'an'da yer alan "Ey iman edenler siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar vermez..." (5/105) âyeti de buna işaret etmektedir. Zira âyetin zahirine baktığımızda -şâyet âyetin tefsiri ile ilgili hadisler, sahabe ve tabiiilerden gelen rivâyetler olmasaydı- kişinin istikamette olması durumunda "emr-i bil'ma'rûf ve'n-nehyi ani'l-münker"le uğraşmasına gerek olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak adı geçen Kur'an pasajını yorumlayan müfessirler, bunun "iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama" görevi yapıldıktan sonra mümkün olabileceğini söylemektedirler. Diğer bir ifade ile kişi topluma yönelik ıslah görevini yerine getirir de insanlar onun söylediklerine uymazlarsa o zaman insanların sapıklığa düşmeleri ondan sorulmaz.¹¹⁵ Nitekim Hz. Ebubekr, müslümanların bu âyeti yanlış yorumladıklarını belirtir ve Hz. Peygamber'in bu konuda şöyle dediğini işittiğini söyler: "İnsanlar zalimi

¹¹⁴ bkz.es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *min Kunûzi's-Sunne*, Beyrut, 1985, s. 34.

¹¹⁵ et-Taberî, a.g.e., VII, 94,95; el-Kurtubî, a.g.e., VI, 342-345.

görür de onun zulmüne engel olmazlarsa, Allah'ın katından bir azabın onlara gelmesi yaklaşır".¹¹⁶

Zaten toplumlardan kötülerini bütünüyle yok etmek mümkün değildir. Fakat içinde hiç iyi insanın kalmadığı, sadece günahkârların yer aldığı, ahlakî çöküntünün hakim olduğu veyahut iyilerin bulunduğu, fakat etkinliklerinin son derece az olduğu, hiç kimsenin bunlara kulak vermediği toplumlar, kaçınılmaz kötü sonu kendilerine hazırlamaktadırlar.¹¹⁷

b- Bunlardan anlaşılana, toplumların kaderi o toplumlarda bulunan iyi insan potansiyeline bağlıdır. Dolayısıyla bir toplum içinde hakkı, adaleti tesis etmeye gücü yetecek sayıda salih insan bulunuyorsa, gelecek azap bir ıslah fırsatı tanımak için o toplumdan kaldırılır. Ancak iyi kişiler böyle bir düzeltme, hakka ve doğruya yöneltme hareketi için yeterli sayıda değilse ve bunu da yapamıyorsa yine toplumun helakî yaklaşmış demektir.¹¹⁸

Bu konuya dikkat çeken Hz.Peygamber şöyle der: Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allah'a andolsun ki, siz ya iyiliği emredersiniz, ya da Allah kendi katından sizin üzerinize bir azap gönderir. O zaman dua edersiniz, fakat duanız kabul edilmez.¹¹⁹

10. Felaketler Günahların Neticesi midir?

Kur'an âyetlerinden anladığımıza göre Allah (c.c), insanoğlunun dünyada rahat bir yaşam sürdürebilmesi için bazı sınırlar koymuş ve bunların aşılmasını, aksi takdirde böyle yapan kişilerin zalimler sınıfına gireceğini ve zalimlerin sonlarının helak olduğunu bildirmiştir. (2/229;65/1).

Allah (c.c) dünyada veya ahirette bu gibi insanları cezalandırırken onlara asla zulmetmiş sayılmaz. (29/40) Çünkü Allah'ın sınırları, insanların uymalarının gerekli olduğu ilahî hükümlerdir. Bu hükümlerin dışına çıkıp kendi heva ve hevesi doğrultusunda hareket edenler bunları çiğnemiş olurlar.¹²⁰ Nitekim Kur'an özellikle Hz.Musa'ya karşı gelenlerden bahsederken onların, Allah'ın emirlerine isyan etmeleri sebebiyle dünyada bir çok felaketlere maruz kaldıklarını anlatır. "*Bu yüzden onlardan*

¹¹⁶ İbn Hıbbân, Ebu Hâtim, *Sahih*, Beyrut, 1993, I, 539.

¹¹⁷ el-Mevdudî, a.g.e. II, 401.

¹¹⁸ Kutup, Seyyid, a.g.e.IV; 1932-33; el-Mevdudî, a.g.e. II, 401.

¹¹⁹ Ebu Davud, a.g.e. Melahim, 16; et-Tirmizi, a.g.e. Fiten, 9.

¹²⁰ el-Kurtubî, a.g.e. XVIII, 156.

intikam aldık. Âyetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk" (7/136)¹²¹

Ancak hal böyle iken çeşitli felaket ve sıkıntılara uğrayan toplumlar, başlarına gelen bu olayların sebeplerini kendi içlerinde veya kendilerini düzeltme çerçevesinde ele almamışlar ve bunları farklı şekillerde yorumlamaya çalışmışlardır. Nitekim aşağıda örnek olarak vereceğimiz âyet bunu en güzel şekilde dile getirmektedir.

"Sonra kötülüğün (sıkıntı ve darlığın) yerine iyiliği (bolluk ve genişliği) getirdik. Nihâyet çoğaldılar ve (nankörlük edip): Atalarımız da darlığa uğramış ve bolluğa kavuşmuşlardı" dediler. Biz de farkında değillerken onları ansızın yakaladık. (7/95).

Görüldüğü gibi âyette yer alan *"Atalarımız da darlığa uğramış ve bolluğa kavuşmuşlardı"* ifadesi, başlarına gelen sıkıntıların, kendi inanç ve kötü amellerinin bir sonucu olmadığını, daha önce atalarının da benzer sıkıntılarla karşılaştığını, dolayısıyla bunun tarihi süreç içerisinde normal bir gelişme olduğunu düşünmekteydiler. Diğer bir ifade ile bu olayları kendi kötü amel ve davranışları konusunda ilahi bir yargılama olarak değerlendirmediler. Bu da gösteriyor ki, bu halklar, başlarına gelen musibetlerden sonra Allah'ın onlara lütfettiği bu güzel servet karşısında şükretmemişlerdir. Aynı şekilde, oldukça şiddetli zorluk ve yoksulluk döneminden sonra tattıkları bu güvenlik ve barış, kendilerine bu kadar nimeti veren Allah'ın emirlerine itaat etme ve onları yerine getirme fırsatını onlara vermemiştir.¹²²

Yukarıda verdiğimiz Kur'an âyetlerinde işlenen ana tema, toplumların çöküntülerine sebep olan yegane amil, onların nimet ve bolluk içerisinde olmaları değil, toplumdaki manevî hastalıklardır. Şâyet onlar, ahlakî ve toplumsal dengesizlikleri denetleyen "ruhsal ve ahlakî değerleri" kaybetmeden bolluk içerisinde yaşasalardı, başlarına gelen bu kötü sondan kurtulabilirdi.¹²³ *"Eğer o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler (in kapılarını) açardık. Fakat onlar yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahlarından dolayı yakalayayı verdik. (7/96).*

Anlaşılaacağı üzere âyette, Kur'an'ın en çok önem verdiği iman ve takva üzerinde durulmakta ve gökyüzünden inmesi muhtemel olan hayır ve bereketlerin bu iki önemli olguya bağlandığı görülmektedir. Kur'an bir başka âyette de aksi bir durumu şöyle anlatır: *"İnsanların bizzat işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen*

¹²¹ Bu konuda örnek olarak bkz. (2/54, 55, 59; 7/130-135)

¹²² er-Râzî, a.g.e., XIX, 87, 88.

¹²³ Siddkî, a.g.e., s. 42.

bozuldu, ki Allah yaptıklarının bir kısmının onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.” (30 / 41)

Yeryüzünde bulunan sayısız nimetleri insanoğlunun hizmetine sunan Allah, aynı zamanda bunları kullarına emanet etmiştir. İnsanlar bu emanetleri gereği gibi gözetmez, onları gelişigüzel kullanırsa, bu durumda, yeryüzünü tahrip etmiş olur. Bundan dolayı bazı müfessirler yukarıda sunulan ve Kur’ân’da yer alan benzer âyetlere dayanarak şu yorumları yapmışlardır: Yeryüzünde, karada ve denizde bir ekolojik denge bulunmaktadır. Allah’ın koyduğu bu dengeyi insanlar çeşitli sebeplerle bozabilir ve tahrip edebilirler. Bu denge bozulduğunda kuraklık, yangın, bereketin kalkması, zararların çoğalması, zulüm, sapıklık, canlıların yok olması, hava kirliliği ve benzeri şeyler insanların başlarına gelebilir ve insan bunun faturasını hem dünyada ve hem de ahirette çok acı öder.¹²⁴ Diğer taraftan Kur’ân, insanların Allah’ın emir ve yasaklarına dikkat edip yerine getirdiklerinde kendilerine bir çok bereketin verileceğini veya bunların kapılarının açılacağını, fakat insanların yalanlamaları neticesinde bunlardan mahrum kaldıklarını ve azaba düşür olduklarını bildirir: “Allah şöyle bir memleketi misal verdi: Orası güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah’ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden yaptıklarına karşılık Allah onlara şiddetli açlık ve korku ıstırabını tattırdı.” (16/112)

Âyette verilen misal yalnızca farazi bir varlığı olan herhangi bir beldeye işaret edebileceği gibi, belli bir kasabaya da işaret edebilir. Buna göre söz konusu belde Mekke olabilir de olmayabilir de: Kur’ân’ın, âyette geçen kasabaya belli bir takım özellikler atfetmesi Mekke’ye işaret etme ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü Araplar bu kenti kutsal bir yer olarak görmekte ve buraya büyük saygı göstermekteydiler. Böylelikle de bu şehir her türlü baskın ve saldırıdan uzak olarak yaşamaktaydı.¹²⁵

Üzerinde durmaya çalıştığımız konu bir çok hadis-i şerifte de dile getirilmiş, insanlar ve toplumlar uyarılmaya çalışılmıştır. Nitekim bir hadiste insanlar bir takım kötülükleri yapmaya devam ederlerse felaketle karşılaşır. Mesela bir belde zina ve faiz çoğalırsa, azabın gelmesi kaçınılmaz olur. Homoseksüellik çoğalırsa Allah, o beldeden elini çeker yani bereket kalkar. Zimmîlere zulmedildiği zaman esaret çoğalır.¹²⁶

¹²⁴ ez-Zamahşerî, a.g.e.III, 466, 467; el-Beydâvî, a.g.e., II, 149.

¹²⁵ el-Beydâvî, a.g.e., III, 199, 200.

¹²⁶ Benzeri lafızlar için bkz. el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs*, Beyrut, 1985, h.no: 293, 294.

Sonuç

Nihâî gayesi, insanlara bireysel ve toplumsal yönden dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırmak olan ve bu konuda onları en güzel şekilde eğiten yüce kitabımız Kur'ân, kıssalarını sunarken de aynı amacı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Geldiği dönemdeki o katı kalpli insanları eğitmesi ve onları daha sonraki kavimlerin örnek alabileceği birer misal haline getirmesi bu konuda çok dikkat çekicidir.

Öte yandan peygamberlerin getirdiği mesaja kulaklarını tıkayan önceki toplumların yok olması, öğüt almak isteyen sonraki kuşaklar için bir ibret levhası olarak durmaktadır. Ne var ki bu gibi toplumlar iyiye ve güzele doğru değişime karşı bigane kalmakta veya direnmektedirler. Halbuki Kur'ân devamlı iyiye doğru bir değişimden yani fesattan salaha doğru bir gidişattan yanadır. *"Şüphesiz ki bir kavim, kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez."* (Ra'd, 13/11) âyet-i kerimesinde "kavim" sözcüğünün nekre gelmesi, değişimin tüm insanları kapsadığını ve hepsinin kötüden iyiye doğru bir sürece girmesinin zorunlu olduğunu aksi takdirde "sünnetullah"ın kozmik alemde cari olduğunu belki de bu değişimin zorla gerçekleşeceğini anlatmak istemektedir. Çünkü geleceğin garanti altına alınması ancak şu anda sürüp giden kötü durumu değiştirmekle mümkün olabilir.¹²⁷ Ve toplum gerçekten iyiye doğru bir değişime gitmek istiyorsa bu, ilahî emirlerin belirlediği yönde olmalıdır.

Kıssalardan çıkarılması gereken bir ders de insanların buldukları konuma aldanmamaları, zamanın kendilerini iyiye veya kötüye sürükleyebileceği, burada önemli olanın iyiyi tesbit etmek olduğudur.

Kıssalar vasıtasıyla Kur'ân'dan anlaşılan; doğru bir idealden, ahlaktan yoksun toplumlarla, kendisini iyiye doğru yönlendirmeye çalışan salih toplumlara tarihi süreç içerisinde aynı muamelenin yapılmasını beklemek yanlış olur. Çünkü tarih, ahlâkî açıdan tarafsız değildir ve salih bir toplumu, ahlâkî ve toplumsal açıdan bozuk olan toplumdan kesin bir biçimde ayıracaktır.¹²⁸

Kur'ân, toplumların ayakta kalması, refah, mutluluk içerisinde yaşayabilmeleri için, birbirlerini düzeltmeye çaba sarfetmelerinin yani iyiliği emretme, kötülükten menetme görevinin mutlaka yerine getirilmesinin gerekli olduğuna da kıssalar vasıtasıyla dikkat çeker.

¹²⁷ Cevdet Said, a.g.e. s. 25.

¹²⁸ Sıddıkî, a.g.e., s. 22.

Kıssalar, nazil olduğu dönemde zulüm ve inkarları sebebiyle helak olan önceki toplumların başına gelen sıkıntı ve ıstırapları anlatırken Mekke müşriklerini uyarmıştır. Bu uyarı daha sonra gelen toplumlarda da devam etmektedir. "...İnkâr edenlere de bu akibetin benzerleri vardır" (47/10) Ancak Allah, (c.c.) işlenen her suçun cezasını bu dünyada vermemekte yani ahirete bırakmaktadır. "Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden hemen cezalandırırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belirli bir süreye kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler" (16/61)